

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

**ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

Ονοματεπώνυμο: Ψαθά Αθηνά

Αριθμός μητρώου: 1570200600060

**Τίτλος πτυχιακής εργασίας: «ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΕ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ
ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ
ΤΟΥ Β ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΩΣ ΤΟ 1960»**

Επόπτης εργασίας: Ευθυμία Κάννερ

Δεύτερο μέλος επιτροπής: Αντώνιος Δεριζιώτης

Αθήνα 2017

**ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΑΝ ΣΕ
ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ
ΠΟΛΕΜΟΥ ΩΣ ΤΟ 1960**

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....6-8

1ο Κεφάλαιο: Πώς εξελίχθηκε και παγιώθηκε το επίσημο ιδεολογικό πλαίσιο της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας - Η κυριαρχία και εμπέδωση του Κεμαλισμού στη σύγχρονη Τουρκία.....8-24

2ο Κεφάλαιο: Η πορεία της τουρκικής οικονομίας κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940.....24-29

3ο Κεφάλαιο: Η πορεία της τουρκικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1950.....29-46

3.1 Η έλευση του Δημοκρατικού Κόμματος στην εξουσία και τα χρόνια της οικονομικής ανάπτυξης.....29-35

3.2 Η οικονομική κάμψη μετά το 1954.....35-46

4ο Κεφάλαιο: Ο πολιτικός παράγοντας ως προς την εξέλιξη της τουρκικής οικονομίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο.....46-49

5ο Κεφάλαιο: Ο παράγοντας της ανάδυσης ενός ισχυρού εργατικού κινήματος.....49-53

Συμπεράσματα.....53-64

Βιβλιογραφία.....	65-67
--------------------------	--------------

Εισαγωγή

Μετά από το θρίαμβο το 1922 των Τούρκων και του Μουσταφά Κεμάλ στην αναμέτρηση με τους Έλληνες, αλλά και ενάντια σε μια σειρά δυτικών δυνάμεων και ιδιαίτερα ενάντια στους Βρετανούς, τέθηκαν οι βάσεις για την δημιουργία της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας. Παράλληλα εκείνη την περίοδο η νέα πολιτική ηγεσία υπό τον Κεμάλ, η οποία είχε πια την έδρα της στη μελλοντική πρωτεύουσα της Τουρκικής Δημοκρατίας, δηλαδή την Άγκυρα, επρόκειτο να ξεκινήσει τις νομικές διαδικασίες, για την μετάβαση σε ένα νέο καθεστώς, με το οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία - που ήδη εξάλλου είχε διαλυθεί - θα αποτελούσε οριστικά παρελθόν. Είναι ενδεικτικό για παράδειγμα πως η Τουρκική Εθνοσυνέλευση τον Οκτώβριο του 1922 αποφάσισε την κατάργηση του Σουλτανάτου, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο τέρμα σε ένα θεσμό άνω των 600 ετών. Επίσης, με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923, αναγνωρίστηκε η κυριαρχία και η νομική υπόσταση του νέου κράτους, ως συνέχειας της παλιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στις 29 Οκτωβρίου του ίδιου έτους ανακηρύχτηκε επίσημα η νέα Τουρκική Δημοκρατία.¹

Ο Μουσταφά Κεμάλ υπήρξε πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, ως το θάνατό του το 1938 και υπήρξε αυτός που εισήγαγε μια σειρά σημαντικών, για τα δεδομένα της εν λόγω χώρας, αλλαγών και μεταρρυθμίσεων, όπως η διάσταση του εκκοσμικευμένου κράτους και συντάγματος, καθώς και η κοινοβουλευτική δημοκρατία.² Εν τω μεταξύ, η χώρα κατά το μεγαλύτερο μέρος της διάρκειας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (παρόλο που για κάποιο διάστημα παρέδιδε πρώτες ύλες στο Τρίτο Ράιχ), παρέμεινε ουδέτερη και εισήλθε στον πόλεμο μόνο κατά τον Φεβρουάριο του 1945. Αντίστοιχα στις 26 Ιουνίου του 1954 η Τουρκία υπήρξε ιδρυτικό μέλος των Ηνωμένων Εθνών.

Μεταπολεμικά η χώρα επρόκειτο να εισέλθει σε μια νέα φάση, τόσο από πολιτική και γεωστρατηγική άποψη, όσο και ως προς την οικονομική της ανάπτυξη. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, για παράδειγμα, αρχίζει να καθίσταται ολοένα και πιο έντονη η διαδικασία της ανάδυσης του ιδιωτικού

---

¹E. Axiarlis, *Political Islam and the Secular State in Turkey: Democracy, Reform and the Justice and Development Party*, I.B. Tauris, London, 2014, σελ. 11

²G. Bowering, et al. *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Princeton University Press, New York, 2012, σελ. 49

επιχειρηματικού κεφαλαίου. Γενικότερα κατά τις πρώτες δεκαετίες ζωής της Τουρκικής Δημοκρατίας, το κράτος ήταν αυτό που είχε σε πολύ μεγάλο βαθμό την κυριαρχία στην οικονομική ζωή. Σημαντικοί Τούρκοι επιχειρηματίες, οι οποίοι επρόκειτο να αρχίσουν να καθιστούν ολοένα πιο έντονη την παρουσία τους στην οικονομία της χώρας κατά την περίοδο μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν, για παράδειγμα, οι Nuri Demirag, Vehbi Koc, Haci Omer Sabanci και Nejat Eczacibasi.³

Μια σημαντική διάσταση μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1940, υπό το πρίσμα της απειλής που υποτίθεται πως συνιστούσε για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και ειδικότερα για τα αμερικανικά συμφέροντα σε αυτήν, η σοβιετική παρουσία, ήταν η οικονομική βοήθεια, την οποία δέχτηκε η Τουρκία από τις Η.Π.Α. Αυτή η βοήθεια είχε λάβει χώρα στα πλαίσια του δόγματος Τρούμαν, με στόχο την ενδυνάμωση των τοπικών οικονομιών αλλά και της στρατιωτικής και αποτρεπτικής δυνατότητας εκείνων των χωρών της περιοχής που από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 είχαν ενταχθεί στο NATO, δηλαδή της Ελλάδας και της Τουρκίας. Και οι δυο χώρες έτσι, εντάχθηκαν στο Σχέδιο Μάρσαλ και στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, με γνώμονα την αναδιάρθρωση των οικονομιών τους.⁴

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις αλλαγές στα πλαίσια της τουρκικής οικονομίας κατά την περίοδο από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1945, ως το 1960. Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει το ιδεολογικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε στην Τουρκία, αυτό δηλαδή του Κεμαλισμού και το οποίο καθόρισε σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας που ιδρύθηκε το 1923. Εξάλλου, αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο παράλληλα, έπαιξε εν μέρει κάποιο ρόλο και ως προς τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε διαχρονικά η τουρκική οικονομία (κρατισμός, εξαρτήσεις από μια κρατική γραφειοκρατία) Σε ένα δεύτερο κεφάλαιο αντίστοιχα εξετάζεται η πορεία της τουρκικής οικονομίας στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940. Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950 και ένα τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 (ως τις αρχές του 1960). Ένα τέταρτο ασχολείται με

---

³N. Onder, *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 103

⁴J.A., Huston, *Outposts and Allies: U.S. Army Logistics in the Cold War, 1945-1953*, Susquehanna University Press, 1988, σελ. 188

τον παράγοντα των διεθνών σχέσεων της Τουρκίας της εποχής εκείνης (σχέσεις με τις ΗΠΑ) που επίσης, όπως φαίνεται στην εργασία, έπαιξαν κάποιο ρόλο ως προς τις μεταβολές που έλαβαν χώρα στην τουρκική οικονομία της περιόδου. Σε ένα πέμπτο, τελευταίο κεφάλαιο υφίστανται αναφορές, ως προς την ανάδυση ενός εργατικού κινήματος στη χώρα που έπαιξε ρόλο αναφορικά με κάποιες εξελίξεις στην τουρκική οικονομία κατά την μεταπολεμική περίοδο.

1ο Κεφάλαιο: Πώς εξελίχθηκε και παγιώθηκε το επίσημο ιδεολογικό πλαίσιο της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας - Η κυριαρχία και εμπέδωση του Κεμαλισμού στη σύγχρονη Τουρκία

Τα βασικά στοιχεία της κεμαλιστικής ιδεολογίας, επίσημης ιδεολογίας του τουρκικού κράτους, διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού Πολέμου (1919-1922) και του μονοκομματικού καθεστώτος της Τουρκίας (1923-1946). Ο Kemal Atatürk υπήρξε ο πρωταγωνιστής αυτής της ιστορικής περιόδου, νικηφόρος στρατηγός στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο, ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας και πρώτος Πρόεδρος της Τουρκίας ως το θάνατό του, το 1938. Στην τουρκική βιβλιογραφία η περίοδος αυτή ονομάζεται «Τουρκική Επανάσταση», όρος που –μεταξύ άλλων- εκφράζει τις μεγάλες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στα γεωγραφικά όρια που κατέλαβε μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης η Τουρκία.

Ο Kemal Atatürk γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1881. Φοίτησε στη στρατιωτική σχολή της Θεσσαλονίκης, στη στρατιωτική ακαδημία του Μοναστηρίου και στο πολεμικό κολέγιο της Κωνσταντινούπολης. Εκεί πρωτοήρθε σε επαφή με τις ιδέες των εξόριστων Νεότουρκων, που βρίσκονταν σε αντίθεση με το καταπιεστικό καθεστώς του σουλτάνου Abdülhamit II. Το 1907 υπηρέτησε ως ταγματάρχης στο Γ΄ Σώμα Στρατού στη Μακεδονία, όπου συμμετείχε στη μυστική Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο. Η ανακωχή του Μούδρου βρήκε το Mustafa Kemal στην Παλαιστίνη. Ο Kemal ανακλήθηκε και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη το Νοέμβριο του 1918, όταν έφτανε εκεί και ο συμμαχικός στόλος.

Σο 1919 ο Σουλτάνος διόρισε το Mustafa Kemal Γενικό Επιθεωρητή του ενάτου Σώματος Στρατού με βάση τη Σαμψούντα. Ο Kemal έφτασε στη Σαμψούντα το Μάιο του 1919, όταν στη Σμύρνη αποβιβαζόταν ο ελληνικός στρατός. Στη Σαμψούντα ο Kemal διέλυσε τις αντιστασιακές ομάδες των χριστιανών της περιοχής. Από τη Σαμψούντα ο Kemal άρχισε να έρχεται σε επαφή με εθνικιστικές ομάδες, τις Εταιρίες για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων, και να συγκροτεί εθνικό στρατό ερχόμενος σε επαφή με γνωστούς του αξιωματικούς, συνταγματάρχες και στρατηγούς της Ανατολίας, όπως οι Ali Fuad Cebesoy, Hüsseyin Rauf Orbay και Kâzım Karabekir. Με τηλεγραφήματα προς πολιτικές και στρατιωτικές αρχές ζητούσε τη σύγκλιση συνεδρίου στη Σεβάστεια. Τον

Ιούλιο του 1919 πραγματοποιήθηκε το Συνέδριο του Ερζερούμ, στο οποίο συμμετείχαν εκπρόσωποι από τις ανατολικές επαρχίες, οι οποίοι υποστήριζαν την ακεραιότητα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Mustafa Kemal εξελέγη πρόεδρος. Το Συνέδριο του Ερζερούμ συνέταξε το Εθνικό Σύμφωνο, κείμενο που περιείχε τα βασικά αιτήματα του εθνικιστικού κινήματος της Ανατολίας. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου πραγματοποιήθηκε τελικά και συνέδριο εκπροσώπων από όλη τη χώρα στη Σεβάστεια. Το Συνέδριο της Σεβάστειας υιοθέτησε τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Ερζερούμ και η Ένωση της Προάσπισης των Δικαιωμάτων της Ανατολικής Ανατολίας έγινε Ένωση της Προάσπισης των Δικαιωμάτων της Ανατολίας και της Ρούμελης υπό το Mustafa Kemal. Η τελευταία οθωμανική Βουλή, που αναδείχτηκε με εκλογές τον Ιανουάριο του 1920 και διαλύθηκε λίγους μήνες μετά, υιοθέτησε το Εθνικό Σύμφωνο.

Το Σεπτέμβριο του 1922, με την καταστροφή της Σμύρνης, έληξε ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος. Οι στρατηγοί – εκπρόσωποι του εθνικιστικού κινήματος με επικεφαλής το Mustafa Kemal ανέλαβαν και τα ηνία της Τουρκίας μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Ο Kemal ίδρυσε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP), το οποίο θα είναι το μοναδικό κόμμα και θα κυβερνήσει την Τουρκία ως το 1950.

Από το 1923 ως το θάνατο του Atatürk μια σειρά μεταρρυθμίσεων –κυρίως σε πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο- θα εφαρμοστούν και θα επιφέρουν τεράστιες αλλαγές στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας. Οι μεταρρυθμίσεις του κεμαλικού μονοκομματικού καθεστώτος φανερώνουν και τα βασικά σημεία της κεμαλιστικής ιδεολογίας. Η κεμαλιστική ιδεολογία δεν ήταν ένα συστηματικά συγκροτημένο σύνολο ιδεών που υποστήριξε και εφάρμοσε το εθνικιστικό κίνημα και ο ίδιος ο Kemal. Αναπτύχθηκε σταδιακά με βάση τις συνθήκες και τον τρόπο που αυτές αξιολογήθηκαν από τον ίδιο τον Kemal καθώς και με βάση τους συσχετισμούς δυνάμεων της εποχής.⁵ Οι βασικές αρχές της κεμαλιστικής ιδεολογίας - και κατ' επέκταση και του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος- διατυπώθηκαν πολύ αργότερα στο πρόγραμμα του κόμματος το 1931

---

⁵Την άποψη αυτή τείνουν να υιοθετούν οι περισσότεροι αναλυτές του κεμαλισμού. Οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές του δεν παραλείπουν να εξάρουν τον πραγματισμό του Kemal Atatürk και τη μη δογματικότητα των απόψεών του. Βλ. ενδεικτικά Dank wart A., Rustow "Kemalism", Grothusen Klaus-Detlev (ed.), Handbook on South Eastern Europe. Vol. IV. Turkey, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1985, σ. 237-247

και εντάχθηκαν στο Σύνταγμα της Τουρκίας το 1937. Πρόκειται για τις έξι αρχές που συμβολίζονται με έξι βέλη στο έμβλημα του κόμματος: ρεπουμπλικανισμός, εθνικισμός, εκκοσμίκευση, λαϊκισμός, κρατισμός και επαναστατικότητα.⁶ Πέρα από τις έξι αυτές αρχές πρέπει να σημειωθεί ότι ο κεμαλισμός είχε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας, τη μετατροπή της σε ένα σύγχρονο, ανεξάρτητο και ισχυρό κράτος, στα πρότυπα των δυτικοευρωπαϊκών κρατών της εποχής.⁷

Για τους υποστηρικτές του κεμαλισμού, η κεμαλιστική ιδεολογία συνιστά ρήξη με το παρελθόν, το κεμαλικό καθεστώς διαφέρει ριζικά από το οθωμανικό πολιτικό σύστημα. Ο Kemal Atatürk θεωρείται ότι –σχεδόν μόνος– οργάνωσε την εθνική αντίσταση, εμπνεύστηκε και εφάρμοσε τις μεταρρυθμίσεις που άλλαξαν τη φυσιογνωμία της Τουρκίας. Περίπου αυτή την εικόνα έδωσε και ο ίδιος –άλλωστε– στο λόγο που εκφώνησε στο Συνέδριο του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος το 1927, γνωστό ως Nutuk (Η Ομιλία). Ωστόσο, ο κεμαλισμός έχει τις ρίζες του στους μεταρρυθμιστές του 19ου αιώνα, στην εποχή του Τανζιμάτ (1839-1876) και βέβαια στην εποχή των Νεότουρκων (1908-1918).⁸

Μια από τις βασικές αρχές του κεμαλισμού είναι ο ρεπουμπλικανισμός, δηλαδή η αβασίλευτη δημοκρατία, η οποία ανακηρύχθηκε ως νέο πολίτευμα τον Οκτώβριο του 1923. Ήδη από την εποχή του Τανζιμάτ ρεπουμπλικανισμός σήμαινε δημοκρατία, περισσότερο όμως με την έννοια του συνταγματικού πολιτεύματος, καθώς η ιδέα της κατάργησης του αξιώματος του σουλτάνου ήταν μάλλον πρόωρη. Στις δεκαετίες του 1860 και 1870 μέλη των Νεοοθωμανών τάσσονταν υπέρ ενός ρεπουμπλικανικού καθεστώτος, με την έννοια της συνταγματικής μοναρχίας. Ο Ali Suavi κατά τη διάρκεια της εξορίας του στο

---

⁶Για μια συνοπτική αναφορά στις έξι αρχές του κεμαλισμού βλ. Μεταξύ άλλων Özbudun Ergun, "The nature of the Kemalist Political Regime", Ali Kazancigil & Ergun Özbudun (eds.), Atatürk. Founder of a Modern State, C. Hurst & Company, London, 1981, σ. 79-102, Karal Enver Ziya, "The principles of Kemalism", Kazancigil & Özbudun (eds.), ό.π., σ. 11-35 και από μια αρκείτα κριτική σκοπιά Dumont Paul, "The Origins of Kemalist Ideology", Landau Jakob M. (ed.), Atatürk and the Modernization of Turkey, Westview Press, Colorado, 1984, σ. 25-44. Στα ελληνικά βλ. Πεσμαζόγλου Στέφανος, Ευρώπη-Τουρκία. Ανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων, βιβλίο Ι, Θεμέλιο, Αθήνα, 1993, σ. 268-285 και Σαρρής Νεοκλής, Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Ενότητα Πρώτη: Η άνοδος της στρατογραφειοκρατίας, Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σ. 51-57

⁷Dankwart Rustow "Atatürk as an institution-builder", Kazancigil & Özbudun (eds.), ό.π., σ. 57-77

⁸Hugh Poulton, Ημίψηλο, γκρίζο σλύκο και ημισέληνος, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, σ. 117-119, Kazancigil Ali, "The Ottoman-Turkish State and Kemalism", Kazancigil & Özbudun (eds.), ό.π., σ. 37-56 καθώς και Zürcher Erik J., Turkey. A modern history, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σ. 181

Παρίσι εξέδιδε την εφημερίδα *La République* και ο Namık Kemal με άρθρα του στην εφημερίδα *Hüriyet* υποστήριζε την ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας.

Οι Νεοοθωμανοί δανείζονταν στα γραπτά τους ιδέες των Tocqueville, Montesquieu, Rousseau και Voltaire. Την εποχή του Abdülhamit II μέλη της στρατιωτικής ελίτ – μεταξύ αυτών και ο Mustafa Kemal – συνέχισαν να έρχονται σε επαφή με δημοκρατικές ιδέες μέσω περιοδικών και έργων που εκδίδονταν στο εξωτερικό. Το κίνημα των Νεότουρκων οδήγησε στην αποκατάσταση του οθωμανικού συντάγματος του 1876 και στην εγκαθίδρυση συνταγματικής μοναρχίας. Οι πρώτες αλλαγές που οι Νεότουρκοι επέφεραν στο σύνταγμα στόχευαν στην υποβάθμιση της θέσης και της εξουσίας του σουλτάνου.

Το 1921 ο Νόμος των Θεμελιωδών Οργανισμών, ο οποίος συνιστούσε στην πράξη ένα προσωρινό σύνταγμα, όριζε μεταξύ άλλων ότι: «Η εκτελεστική εξουσία και η νομοθετική αρχή περιέρχονται και εκφράζονται στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση η οποία είναι ο μόνος και πραγματικός εκπρόσωπος του λαού. Στο κράτος της Τουρκίας διοικείται από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση και η κυβέρνηση φέρει την ονομασία "Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης" ...»⁹

Παρόλα αυτά, πολλά μέλη της συνέλευσης παρέμεναν πιστά στο σουλτάνο-χαλίφη και θεωρούσαν ότι ο χαρακτήρας της συνέλευσης ήταν προσωρινός¹⁰ και ότι στόχος τους ήταν να σώσουν το σουλτάνο από τους ξένους κατακτητές.¹¹ Σύμφωνα με τον ίδιο τον Kemal, το καλοκαίρι του 1922 κάποιοι από τους στενότερους συνεργάτες του παρέμεναν πιστοί στο σουλτανάτο. Τελικά το Νοέμβριο του 1922 με συνοπτικές διαδικασίες η συνέλευση αποφάσισε την κατάργηση του σουλτανάτου. Λίγες μέρες αργότερα ο Mehmet VI Vahdettin, τελευταίος σουλτάνος, εγκατέλειψε τη χώρα και μεταφέρθηκε με βρετανικό πολεμικό πλοίο στη Μάλτα. Την επομένη κρίθηκε έκπτωτος από την Εθνοσυνέλευση.¹²

Περίπου ένα χρόνο αργότερα, στις 29 Οκτωβρίου 1923, ανακηρύχθηκε η Δημοκρατία. Η Εθνοσυνέλευση αποδέχτηκε συνταγματική τροπολογία του Mustafa Kemal, που όριζε μεταξύ άλλων ότι: «Η μορφή διακυβέρνησης του

⁹B., Lewis, Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τομ. II, ό.π., σελ. 94

¹⁰B. Lewis, Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τομ. I, ό.π., σ. 500

¹¹Στο ίδιο, σελ. 510

¹²Στο ίδιο, σελ. 512

κράτους της Τουρκίας είναι Δημοκρατία... ο πρόεδρος της Τουρκίας εκλέγεται από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση από τα μέλη της σε συνεδρίαση ολομέλειας... ο πρόεδρος της Τουρκίας είναι ο αρχηγός του κράτους... και διορίζει τον πρωθυπουργό...».¹³

Λίγα λεπτά αργότερα ο MustafaKemal εξελέγη πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας και διόρισε πρωθυπουργό τον İsmetİnönü.¹⁴ Η απόφαση ανακήρυξης δημοκρατίας αντιμετώπισε την αντίδραση πολλών στρατηγών που είχαν αναδειχθεί κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο και οι οποίοι έλειπαν από την Άγκυρα, όταν αποφασίστηκε η τροπολογία του συντάγματος. Οι εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης άσκησαν δριμυιά κριτική στην απόφαση εκφράζοντας το φόβο ότι σύντομα θα καταργούνταν και το χαλιφάτο, το οποίο θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αντίβαρο στην εξουσία του MustafaKemal. Πράγματι, λίγους μήνες μετά, το Μάρτιο του 1924, καταργήθηκε το χαλιφάτο και τα μέλη της οθωμανικής δυναστείας εκδιώχθηκαν από τη χώρα.

Από το 1923 ως το 1950 η Τουρκική Δημοκρατία είχε δύο προέδρους: το MustafaKemal και στη συνέχεια τον İsmetİnönü, ο οποίος τον διαδέχθηκε μετά το θάνατό του το 1938. Στην ουσία ο Kemal ήταν δια βίου πρόεδρος - η εκλογή του προέδρου ήταν καθαρά τυπική – και είχε τεράστια εξουσία ίση με εκείνη του εκάστοτε σουλτάνου, καθώς διόριζε και έπαυε πρωθυπουργούς και υπουργούς κατά βούληση. Ο νόμος που εγκαθίδρυσε τη Δημοκρατία ενίσχυσε παράλληλα την εκτελεστική εξουσία, η οποία πρακτικά περιήλθε στα χέρια ενός – του προέδρου-, και υποβίβασε το κοινοβούλιο, ενώπιον του οποίου ως τότε ήταν υπόλογοι οι υπουργοί.¹⁵

Το νέο καθεστώς παρουσίαζε κοινά στοιχεία με τη δικτατορία της νεοτουρκικής τριανδρίας του EnverPaşa, του TalatPaşa και του CemalPaşa. Κυρίαρχο ρόλο κατείχε ο στρατός και αυτός ήταν που επέλεξε τον İsmetİnönü, ήρωα του Ελληνοτουρκικού Πολέμου, ως διάδοχο του Kemal. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο BernardLewis: «Η φιοριτούρα του συντάγματος, της βουλής, του κόμματος και των εκλογών δεν μπορούν να κρύψουν το βασικό γεγονός ότι η δημοκρατία ιδρύθηκε από έναν επαγγελματία στρατιώτη που ηγήθηκε ενός

---

¹³Στοιχίο, σελ. 517.

¹⁴E.J. Zürcher, *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 181

¹⁵P. Dumont, Κεμάλ. *Ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, εκδ. Κούριερ, Αθήνα, 1998, σ. 181

νικηφόρου στρατού και υποστηρίχθηκε –στα πρώτα στάδια τουλάχιστον- από ένα συνδυασμό προσωπικής και στρατιωτικής εξουσίας.»¹⁶

Από το 1923 ως το 1946 στην Τουρκία υπήρξε μόνο ένα κόμμα, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, που ίδρυσε ο Mustafa Kemal και το οποίο στελεχώθηκε από τους Συλλόγους για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων, που είχαν παίξει καίριο ρόλο στο εθνικιστικό κίνημα της Ανατολίας. Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα εξέφραζε τη συμμαχία της στρατιωτικής και γραφειοκρατικής ελίτ με τους τοπικούς προύχοντες. Προσπάθειες για την έκφραση αντιπολίτευσης προς το καθεστώς δεν ευδοκίμησαν.

Το Νοέμβριο του 1924 32 μέλη της Εθνοσυνέλευσης που διαφωνούσαν με τον τρόπο που είχε ανακηρυχθεί η Δημοκρατία συγκρότησαν το Προοδευτικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Το κόμμα υποστήριζε τις κοσμικές μεταρρυθμίσεις και τον εθνικισμό, αλλά απέρριπτε την αυταρχικότητα και τον συγκεντρωτισμό του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος και ζητούσε μια πιο φιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Το κόμμα του Kemal απάντησε με την επιβολή αυστηρής πειθαρχίας στην κοινοβουλευτική ομάδα του, ώστε να μην υπάρχουν διαρροές προς το νέο κόμμα. Η κουρδική εξέγερση με επικεφαλής τον ŞeyhSait βόρεια του Diyarbakir το Φεβρουάριο του 1925 στάθηκε η αφορμή για την επιβολή σιγής σε κάθε αντιπολιτευόμενη φωνή. Με το Νόμο για τη Διατήρηση της Τάξης και τη δημιουργία ειδικών δικαστηρίων, των αποκαλούμενων «δικαστηρίων της ανεξαρτησίας», ο Kemal κατέστειλε όχι μόνο το κουρδικό κίνημα αλλά και τους πολιτικούς του αντιπάλους. Αυστηρή λογοκρισία επιβλήθηκε στον Τύπο, πολλές εφημερίδες έκλεισαν και το Προοδευτικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα τέθηκε εκτός νόμου τον Ιούνιο του 1925, λίγους μόνο μήνες μετά την ίδρυσή του.

Μια δεύτερη προσπάθεια ανάδειξης αντιπολίτευσης το 1930 δεν είχε αποτέλεσμα. Αυτή τη φορά ο ίδιος ο Kemal ενθάρρυνε τη δημιουργία ενός αντιπολιτευόμενου κόμματος – με στόχο, ίσως, τη διοχέτευση της κοινωνικής δυσφορίας και την αποδυνάμωση του İsmet İnönü. Τον Αύγουστο του 1930 ο παλιός φίλος του Kemal, Fethi Okyar, ίδρυσε με προτροπή του Kemal το Ελεύθερο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα με αιτήματα που θύμιζαν εκείνα του Προοδευτικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Το νέο κόμμα κέρδισε γρήγορα μεγάλη υποστήριξη,

---

¹⁶B., Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τομ. II, σελ. 99

αλλά η αστυνομία επιτέθηκε σε συγκέντρωση οπαδών του. Μετά τις τοπικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1930 το κόμμα κατηγόρησε την κυβέρνηση για νοθεία. Το Νοέμβριο του 1930 ο Fethi Okyar αναγκάστηκε να διαλύσει το νεοσύστατο κόμμα του, καθώς ο Kemal απέσυρε την όποια υποστήριξη του προς το εγχείρημα.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το κεμαλικό καθεστώς στην Τουρκία ιδίως μετά το 1925 ήταν ένα δικτατορικό καθεστώς. Στην πολιτική σκηνή απαγορεύονταν κάθε αντιπολίτευση, ενώ ο έλεγχος της πολιτιστικής και πνευματικής ζωής ήταν αυστηρός. Η λογοκρισία του Τύπου ήταν έντονη και σταδιακά έκλεισαν όλες οι αντιπολιτευόμενες εφημερίδες. Τα δύο τρίτα περίπου του προσωπικού του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης απολύθηκαν και παρέμειναν μόνο οι πιστοί οπαδοί του καθεστώτος.¹⁷ Ο εργατικός νόμος του 1936 ήταν αντίγραφο του αντίστοιχου νόμου της φασιστικής Ιταλίας και απαγόρευε το συνδικαλισμό και την απεργία. Έτσι ο ρεπουμπλικανισμός σημαίνει περισσότερο άρνηση του θεϊκά εγκεκριμένου σουλτάνου ως αρχηγού του κράτους και αντικατάστασή του από έναν κοσμικό άρχοντα – που κέρδισε το αξίωμα αυτό λόγω της στρατιωτικής του αρετής. Ο ρεπουμπλικανισμός, παρόλη τη ρητορεία περί λαϊκής κυριαρχίας που τον συνόδευε, δε συμβάδιζε με τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας.¹⁸

Στο πρόγραμμα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος στις αρχές της δεκαετίας του 1930 το έθνος ορίζεται ως εξής: «Ένα έθνος είναι ένας κοινωνικός και πολιτικός σχηματισμός που περιλαμβάνει πολίτες οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους σε μια κοινότητα γλώσσας, πολιτισμού και ιδεωδών.»¹⁹

Στα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσε να προσθέσει κανείς την εδαφική επικράτεια, καθώς η έννοια του έθνους στον κεμαλισμό περιορίστηκε στα εδαφικά όρια που καθόριζε το Εθνικό Σύμφωνο του 1919 και δεν εμπεριείχε αλυτρωτικές βλέψεις. Με αυτή την έννοια, ο κεμαλισμός διαφοροποιείται από παλαιότερες ιδεολογίες που εμφανίστηκαν στο 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπως είναι ο πανισλαμισμός, ο παντουρανισμός και ο παντουρκισμός. Ενώ ο πανισλαμισμός πρέσβευε την ένωση των μουσουλμάνων σε

---

¹⁷ P., Dumont, Κεμάλ. *Ο δημιουργός της νέας Τουρκίας*, εκδ. Κούριερ, Αθήνα, 1998, σελ. 198

¹⁸ E.J. Zürcher, *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 181

¹⁹ Στο απόσπασμα παραθέτει ο Paul Dumont – βλ. P. Dumont, “The origins of Kemalist Ideology”, ό.π., σ. 29

ένα ενιαίο κράτος υπό την ηγεσία του χαλίφη, ο παντουρανισμός την ενότητα των τουρκικών λαών καθώς και των Φιλανδών και Ούγγρων και ο παντουρκισμός την ένωση των τουρκικών λαών της Ανατολίας και του Καυκάσου, ο κεμαλισμός στόχευε στη δημιουργία ενός τουρκικού έθνους στα εδαφικά όρια που μπόρεσε να επικρατήσει το εθνικιστικό κίνημα της Ανατολίας. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, στοιχεία του κεμαλιστικού εθνικισμού, όπως η έμφαση στην κοινή γλώσσα και τον κοινό πολιτισμό, συναντώνται σε θεωρητικούς του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα.²⁰

Οι Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mehmed Emin είχαν τονίσει τη σημασία της γλώσσας για την εθνική ενότητα, ενώ ο Ziya Gökalp έδινε έμφαση στα γραπτά του στο ρόλο της γλώσσας αλλά και του πολιτισμού. Η επίκληση της κοινής γλώσσας και του κοινού πολιτισμού στόχευε στη διατήρηση της ενότητας της Τουρκικής Δημοκρατίας, στην αποτροπή αποσχιστικών κινήσεων και γεννούσε την ελπίδα ότι μια πολιτική εκτουρκισμού των διαφόρων εθνοτήτων εντός της επικράτειας θα ήταν εφικτή. Πτυχές αυτής της πολιτικής μπορούν να θεωρηθούν η προσπάθεια γλωσσικής μεταρρύθμισης, οι διάφορες θεωρίες για την τουρκική γλώσσα και ιστορία καθώς και η έμφαση του καθεστώτος στην προώθηση της εκπαίδευσης.²¹

Ο εθνικισμός του Κεμάλ θεωρείται κατά συνέπεια ότι ενώνει, δε χωρίζει. «Κάθε πολίτης της Τουρκικής Δημοκρατίας θεωρούνταν Τούρκος, ανεξάρτητα αν ήταν Έλληνας, Κιρκάσιος, Κούρδος, Αρμένιος ή Εβραίος. Αυτός ο εθνικισμός δεν είχε πολιτικά κίνητρα.» Μάλιστα πολλοί κάνουν λόγο για τον ανθρωπιστικό και αντιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του κεμαλιστικού εθνικισμού. Ο Enver Ziya Karal φτάνει στο σημείο να χαρακτηρίζει τον τουρκικό εθνικισμό ως «σύμβολο ειρήνης».²²

Ωστόσο, αν και ο εθνικισμός στην κεμαλιστική ιδεολογία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη γλώσσα, τον πολιτισμό και την εδαφική επικράτεια, χαρακτηρίζεται επίσης από το φυλετικό και θρησκευτικό στοιχείο. Και, αν και το κεμαλικό καθεστώς δεν είχε έντονες αλυτρωτικές βλέψεις, στα πλαίσια ίσως μια πραγματιστικής πολιτικής, σίγουρα δεν ήταν καθόλου φιλικό απέναντι στις

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 32

²¹ E.J. Zürcher, *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 185

²² Στο ίδιο, σελ. 185

μειονότητες και άλλες εθνότητες εντός της επικράτειας. Την αδυναμία του κεμαλιστικού εθνικισμού να αποφύγει το θρησκευτικό προσδιορισμό φανερώνουν οι προσπάθειες του Kemal να εθνικοποιήσει το Ισλάμ. Σε αυτά τα πλαίσια καθιερώθηκαν το κάλεσμα σε προσευχή από τους μιναρέδες και το κήρυγμα στην τουρκική γλώσσα και όχι στην αραβική. Επίσης, έγιναν προσπάθειες μετάφρασης του Κορανίου. Διάφορες μεταφράσεις κατόπιν πρωτοβουλίας ιδιωτών είχαν εμφανιστεί ήδη από το 1923.²³

Το 1926 η Εθνοσυνέλευση ενέκρινε ένα κονδύλι για τη μετάφραση του Κορανίου και κάλεσε τον ποιητή Mehmed Akif να την αναλάβει. Ωστόσο, ο Akif αρνήθηκε υπό την πίεση των Αιγυπτίων πασάδων. Το 1936 ο Kemal επανέλαβε την πρόσκλησή του αλλά χωρίς θετικό αποτέλεσμα. Ο κεμαλισμός δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με τον πανισλαμισμό, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι ο Kemal δεν είχε συνείδηση του γεγονότος ότι το Ισλάμ αποτελούσε κύριο στοιχείο της συλλογικής ταυτότητας στην Ανατολία. Ο ίδιος χρησιμοποίησε το θρησκευτικό στοιχείο, για να επιτύχει την υποστήριξη του εθνικιστικού κινήματος και ονόμασε τον πόλεμο «Ιερό Πόλεμο». Οι χριστιανοί θεωρήθηκαν εχθροί του τουρκικού έθνους και οι περισσότεροι εκδιώχθηκαν από την Τουρκία.

Την ύπαρξη του θρησκευτικού σε συνδυασμό με το φυλετικό στοιχείο στον κεμαλιστικό εθνικισμό φανερώνουν, άλλωστε, αφενός η «Θέση για την Τουρκική Ιστορία», η οποία εξήρε την τουρκική φυλή, και αφετέρου – και κυρίως - η στάση του καθεστώτος απέναντι στις μειονότητες και τις εθνότητες της Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι εξεγέρσεις στις κουρδικές περιοχές κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 καταστάθηκαν άγρια και πολλοί Κούρδοι εκτοπίστηκαν στα δυτικά της χώρας. Απαγορεύτηκαν η χρήση της κουρδικής γλώσσας, τα κουρδικά έθιμα, τα κουρδικά ονόματα και εφαρμόστηκε στρατιωτικός νόμος στις κουρδικές περιοχές ως το 1946. Μετά την καταστολή της εξέγερσης στο Αραράτ ο υπουργός Δικαιοσύνης Mahmut Esat Bozkurt δήλωσε χαρακτηριστικά: «Πιστεύω πως ο Τούρκος θα πρέπει να είναι ο μοναδικός κύριος, ο μόνος αφέντης αυτής της χώρας. Όποιοι δεν ανήκουν στην καθαρή τουρκική ράτσα, μόνο ένα δικαίωμα μπορεί να έχουν σ' αυτή τη χώρα, το δικαίωμα να είναι υπηρέτες και δούλοι.»²⁴

---

²³ Στο ίδιο, σελ. 185

²⁴ Το απόσπασμα παρατίθεται από τον Hugh Poulton, βλ. Poulton Hugh, ό.π., σ. 157

Ιδιαίτερα ρατσιστική υπήρξε η εφαρμογή του κεφαλικού φόρου, ο οποίος επιβλήθηκε το 1942. Το ύψος του φόρου καθορίζονταν κάθε φορά βάσει της εκτίμησης των τοπικών φορολογικών συμβουλίων, οι αποφάσεις των οποίων ήταν οριστικές. Όποιος δεν κατέβαλε την οφειλή εντός 15 ημερών τιμωρούνταν με καταναγκαστικά έργα. Στην πραγματικότητα το ποσό της πληρωμής κάθε φορολογουμένου καθορίστηκε ανάλογα με το θρήσκευμα και την εθνότητά του. Οι εξισλαμισμένοι Εβραίοι καλούνταν να καταβάλουν σχεδόν τα διπλάσια από τους μουσουλμάνους και οι μη μουσουλμάνοι τα δεκαπλάσια.²⁵

Αν και οι ξένοι προβλέπονταν να φορολογηθούν όπως και οι μουσουλμάνοι, σε πολλές περιπτώσεις φορολογήθηκαν ως μη μουσουλμάνοι. Αρχές Ιανουαρίου του 1943 άρχισαν να δημοσιεύονται κατάλογοι των φοροφυγάδων, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν Έλληνες, Εβραίοι και Αρμένιοι. Σύντομα ξεκίνησαν συλλήψεις, κατασχέσεις περιουσιών και εκτοπισμός των οφειλετών σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στο Ασκαλέ. Ο Τύπος επιδοκίμασε την αφαίμαξη του «ξένου αίματος». Ο κεφαλικός φόρος κατέστρεψε τις μικρές, νόμιμες επιχειρήσεις της Κωνσταντινούπολης και επέφερε πλήγμα στην οικονομική ζωή. Καθώς έπληξε και κάποιου ξένους που έμεναν στην Τουρκία, προκάλεσε τελικά την επέμβαση των Συμμάχων και καταργήθηκε το 1944.²⁶

Ο εθνικισμός είναι βασική αρχή της κεμαλιστικής ιδεολογίας. Μέσω του εθνικισμού ο κεμαλισμός προσπάθησε να διαμορφώσει μια νέα συλλογική ταυτότητα για τους κατοίκους της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η έννοια του Τούρκου προσδιορίστηκε γλωσσικά, πολιτισμικά και εδαφικά αλλά –επίσης- και φυλετικά και θρησκευτικά. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι η ίδια η Τουρκική Δημοκρατία υπήρξε αποτέλεσμα ενός εθνικιστικού κινήματος που άνθισε κατά τη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού Πολέμου, ενάντια σε αλλόθρησκους και αλλοεθνείς. Βασικός στόχος του εθνικισμού στον κεμαλισμό είναι η διατήρηση της ενότητας της τουρκικής επικράτειας μέσω του εκτουρκισμού και της απάλειψης γλωσσικών, πολιτισμικών και άλλων ιδιαιτεροτήτων των κατοίκων της Τουρκίας.

Από τις μεταρρυθμίσεις του κεμαλικού καθεστώτος στα πλαίσια της εκκοσμίκευσης αυτή που συνάντησε τη μεγαλύτερη αντίσταση και δυσαρέσκεια

---

²⁵B. Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τομ. II, σελ. 106

²⁶H. Poulton, σελ. 152-155

ήταν η απαγόρευση των ισλαμικών αδελφοτήτων (tarikats). Οι ισλαμικές αδελφότητες με επικεφαλείς τους δερβίσηδες συνιστούσαν τη λαϊκή, μυστικιστική πλευρά του Ισλάμ. συνυπήρχαν παράλληλα με το ορθόδοξο, λιτό, επίσημο Ισλάμ και ικανοποιούσαν τις θρησκευτικές και κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού. Οι οπαδοί των διαφόρων αδελφοτήτων συγκεντρώνονταν στα μοναστήρια των δερβίσηδων και συμμετείχαν σε προσευχές με χορό, μουσική και τραγούδι και έβρισκαν στο πρόσωπο του δερβίση τον καθοδηγητή και μεσολαβητή με το θείο.

Σε αντίθεση με τους ουλεμάδες που συνιστούσαν μια ελίτ κρατικών λειτουργών, οι δερβίσηδες βρίσκονταν κοντά στους απλούς ανθρώπους, είχαν μεγάλη επιρροή στη θρησκευτική αλλά και κοινωνική ζωή των χωριών και των πόλεων και –υπό μία έννοια– ήταν και πολιτικοί ηγέτες και υπήρξαν κατά καιρούς και επικεφαλής εξεγέρσεων. Μερικά από τα πιο γνωστά δερβίσηκα τάγματα ήταν οι Bektaşiler, οι Mevleviler και οι Nakşibendiler. Στο 19ο αιώνα οι αδελφότητες αντιτάχθηκαν στη διείσδυση των δυτικών δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κάποιες αδελφότητες φαίνεται να υποστήριζαν το εθνικιστικό κίνημα στην Ανατολία και μερικοί από τους ηγέτες σεΐχηδες των αδελφοτήτων συμμετείχαν στην πρώτη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση.

Το κύρος και η επιρροή των αδελφοτήτων στο λαό, η ανεξαρτησία τους από τον κρατικό μηχανισμό και η πιθανή εξέλιξή τους σε εστία αντιπολίτευσης στο καθεστώς ήταν οι αιτίες που ο Kemal Atatürk διέλυσε τις αδελφότητες. Αφορμή στάθηκε η εξέγερση στις κουρδικές περιοχές της Τουρκίας υπό τον Şeyh Said, ο οποίος ανήκε στο τάγμα των Nakşibendi. Οι αδελφότητες απαγορεύτηκαν, τα μοναστήρια τους έκλεισαν και οι περιουσίες τους κατασχέθηκαν. Τα τάγματα συνέχισαν τη δράση τους παράνομα, μια εστία αντίδρασης στην κεμαλιστική ιδεολογία εξαλείφθηκε, αλλά η καταπίεση οδήγησε σταδιακά και στην πολιτικοποίηση του Ισλάμ.²⁷

Φαίνεται, λοιπόν, ότι εκκοσμίκευση στον κεμαλισμό δε σημαίνει τόσο διάκριση θρησκείας και κράτους, αλλά περιορισμό της θρησκευτικής επιρροής στην ιδιωτική σφαίρα και έλεγχο της θρησκευτικής ηγεσίας. Η αρχή της εκκοσμίκευσης συνδέεται με τον εθνικισμό, καθώς μέσω της εκκοσμίκευσης το κεμαλικό καθεστώς επιχείρησε να αντικαταστήσει τη θρησκευτική πίστη με το

---

²⁷B., Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τομ. II, σ. 156-170

εθνικό φρόνημα. Με αυτή την έννοια το κράτος στον κεμαλισμό θεοποιείται, ο ίδιος ο κεμαλισμός συνιστά μια «τουρκική θρησκεία»²⁸ ή «κοσμική θρησκεία».²⁹ Σε αυτά τα πλαίσια γίνεται κατανοητή και η λατρεία του Kemal στην Τουρκία και η εμμονή στην απεικόνισή του στους δημόσιους χώρους, σε μια χώρα όπου παραδοσιακά υπήρχε βαθύτατη προκατάληψη ενάντια στην απεικόνιση προσώπων.

Από την άλλη μεριά, η έννοια του λαϊκισμού στον κεμαλισμό δεν είναι σαφής. Σημαίνει καθοδήγηση των μαζών και δράση υπέρ αυτών καθώς επίσης και άρνηση της ύπαρξης ταξικών διακρίσεων στην κοινωνία. Προς το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η έννοια του λαϊκισμού αποκτά νέο περιεχόμενο ιδίως στα γραπτά του Ziya Gökalp. Επηρεασμένος από τις ιδέες του Durkheim, ο Gökalp υποστήριξε ότι η ταξική πάλη δεν είχε νόημα και υποστήριξε τη συνεργασία και αλληλεγγύη διαφόρων επαγγελματικών ομάδων.³⁰ «Ο λαϊκισμός αγωνίζεται να αντικαταστήσει τις αντιμαχόμενες τάξεις με επαγγελματικές ομάδες που συνδέουν τα άτομα μεταξύ τους με ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης. Αν συγκρίνουμε την κοινωνία με έναν κοινωνικό οργανισμό, τα πραγματικά της όργανα, αυτά που εκτελούν τις βασικές λειτουργίες, είναι οι επαγγελματικές ομάδες... Ο σοσιαλισμός, βασιζόμενος στην ταξική πάλη, θέτει στόχους που δεν μπορούν να επιτευχθούν. Ένα από τα μεταπολεμικά ιδανικά θα είναι ο λαϊκισμός που βασίζεται στην κυριαρχία των επαγγελματικών ομάδων.»³¹

Το 1921 ο Kemal κάνοντας λόγο για κυβέρνηση του λαού τόνιζε τη σημασία της εργασίας και τον αγώνα του έθνους ενάντια στον καπιταλισμό και τον ιμπεριαλισμό. Ωστόσο μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 η αντικαπιταλιστική ρητορεία εγκαταλείφθηκε και γινόταν πλέον λόγος μόνο για λαϊκή κυριαρχία και ισονομία.³²

---

²⁸ N. Σαρρής, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Ενότητα Πρώτη: Η άνοδος της στρατογραφειοκρατίας*, Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σελ. 52

²⁹ E.J. Zürcher., *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 148

³⁰ D. Shankland (ed), *The Turkish Republic at 75 Years*, The Eothen Press, Cambridgeshire, 1999, σελ. 56

³¹ P. Dumont, "The origins of Kemalist Ideology", σελ. 31-33

³² Σε απόσπασμα που παραθέτει ο Leiwis Bernard από ομιλία του Kemal Atatürk αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Είμαστε ο λαός που εργάζεται και που πρέπει να εργαστεί, για να σωθεί και να ζήσει...Είμαστε άνδρες που ακολουθούν μια αρχή που μας καθορίζει, με σκοπό να προφυλάξουμε αυτό το δικαίωμα και να περιφρουρήσουμε την ανεξαρτησία μας, να αγωνιστούμε σύσσωμοι ως έθνος εναντίον του ιμπεριαλισμού που επιζητά να συντρίψει και του καπιταλισμού που επιδιώκει να

Παράλληλα, οι οπαδοί του κεμαλισμού υιοθέτησαν την ερμηνεία του Gökaltır για το λαϊκισμό ως απόρριψη της ταξικής σύγκρουσης, άποψη που διατυπώθηκε αρχικά στο Οικονομικό συνέδριο της Σμύρνης το 1923. Με αυτόν τον τρόπο ο κεμαλισμός αντιτάσσονταν στον κομμουνισμό και τόνιζε την εθνική ενότητα και αλληλεγγύη. Επιπλέον, η αρχή αυτή νομιμοποιούσε την ύπαρξη μονοκομματικού συστήματος, καθώς το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα μπορούσε να θεωρηθεί ως εκπρόσωπος ολόκληρου του έθνους, του λαού.³³

Το κράτος κατέχει ιδιαίτερη θέση στον κεμαλισμό. Η αρχή του κρατισμού, με την ευρεία έννοια, αναφέρεται στην παρέμβαση του κράτους σε όλους τους τομείς, όπως στην κοινωνία, στην οικονομία, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό. Με τη στενή έννοια, ο κρατισμός εκφράζει την ανάγκη επέμβασης του κράτους στην οικονομία με στόχο πρωτίστως την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας.

Από το 19ο αιώνα ήδη το οθωμανικό κράτος ενδιαφέρθηκε για την ανάπτυξη της βιομηχανίας και διαχειριζόταν τα μεγαλύτερα εργοστάσια της αυτοκρατορίας. Αργότερα οι Οθωμανοί σουλτάνοι ενθάρρυναν τη διείσδυση του ξένου κεφαλαίου. Η ιδέα της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία ήταν δημοφιλής ήδη από την εποχή του Abdülhamit II και υποστηρίχθηκε αργότερα και από το καθεστώς των Νεότουρκων. Το 1914 ο Νόμος για την Ενθάρρυνση της Βιομηχανίας περιλάμβανε σειρά μέτρων για τη δημιουργία εγχώριου κεφαλαίου. Έντονη κρατική παρέμβαση στην οικονομία ασκήθηκε σε όλη τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ γνωστοί θεωρητικοί, όπως οι Ziya Gokalp και Tekin Alp έκαναν έκκληση για παρέμβαση του κράτους υπέρ της ανάδειξης μιας εθνικής επιχειρηματικής τάξης.

Το κεμαλικό καθεστώς υιοθέτησε την αρχή του κρατισμού, τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτικό και πολιτιστικό τομέα. Είχε έντονα πατερναλιστικό και αυταρχικό χαρακτήρα θεωρώντας ότι όλες οι σημαντικές αλλαγές και τομές μπορούσαν να πραγματοποιηθούν με κρατικές αποφάσεις. Η έκφραση «devletbaba» (κράτος πατέρας) αλλά και το επώνυμο που δόθηκε στον Kemal Atatürk, δηλαδή πατέρας των Τούρκων, εκφράζουν αυτή την

καταπιεί τη δική μας εθνικότητα...αυτή είναι η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η κυβέρνησή μας..», βλ. B. Lewis, Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τομ. II, ό.π., σ. 262

³³ P. Dumont, "The origins of Kemalist Ideology", ό.π., σ. 33

πραγματικότητα.³⁴ Στον οικονομικό τομέα, ήδη από το 1923 η Εθνική Τουρκική Εμπορική Ένωση στο Οικονομικό συνέδριο της Σμύρνης είχε ζητήσει από το κράτος την προστασία του εγχώριου κεφαλαίου.³⁵

Από τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας το κράτος έκανε μεγάλες επενδύσεις ιδίως στον τομέα των σιδηροδρόμων αγοράζοντας ξένες σιδηροδρομικές εταιρείες και κατασκευάζοντας πολλά χιλιόμετρα σιδηροδρομικών γραμμών. Παράλληλα σχηματίστηκαν κρατικά μονοπώλια στους τομείς της επεξεργασίας καπνού, αλκοόλ, σπύρων, ζάχαρης και εκρηκτικών. Ιδρύθηκαν κρατικές τράπεζες και επιβλήθηκαν περιορισμοί στις εισαγωγές. Οι οπαδοί του κεμαλισμού συχνά τόνιζαν ότι η πολιτική κυριαρχία συνδέεται με την οικονομική κυριαρχία και ότι η μια δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη. Πάντως δεν έκλεισαν την πόρτα στις ξένες επενδύσεις, αρκεί αυτές να μη συνοδεύονταν από πολιτικές απαιτήσεις και δεσμεύσεις.³⁶

Ο κρατισμός, ως οικονομική πολιτική, εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη ένταση στη δεκαετία του 1930 μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, η οποία έπληξε και την Τουρκία. Το 1931 εντάχθηκε ως αρχή στο πρόγραμμα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Το κράτος ανέλαβε τη δημιουργία και λειτουργία βιομηχανιών και μάλιστα εφαρμόστηκαν πενταετή προγράμματα στο πρότυπο των σοβιετικών πενταετών προγραμμάτων και με καθοδήγηση σοβιετικών ειδημόνων. Πάντως, ο κρατισμός δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να συγχέεται με το σοσιαλισμό, καθώς ο κρατισμός άφηνε άθικτο το θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας και καθώς στόχος του ήταν η δημιουργία τουρκικής αστικής τάξης, στην οποία σταδιακά θα μεταβιβαστούν οι κρατικές επιχειρήσεις.³⁷ Η επέμβαση του κράτους περιορίστηκε στο δευτερογενή τομέα αφήνοντας άλυτο το αγροτικό ζήτημα στην ύπαιθρο – ίσως λόγω των στενών δεσμών του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος με τους τοπικούς προύχοντες της επαρχίας.³⁸

---

³⁴ E.J., Zürcher, *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 203-4

³⁵ F. Ahmad, "The political economy of Kemalism", Kazancigil&Özbudun (eds.), *Ataturk Founder of a Modern State*, London 1981, σ. 145-163

³⁶ Στοίδιο, σελ. 149-50

³⁷ Ν. Σαρρής, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Ενότητα Πρώτη: Η άνοδος της στρατογραφειοκρατίας*, Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σελ. 55-56

³⁸ F. Ahmad, "The political economy of Kemalism", Kazancigil & Özbudun (eds.), *Ataturk Founder of a Modern State*, London 1981, σ. 156

Από την άλλη μεριά, μια άλλη παράμετρος που τονίστηκε διαχρονικά στο πλαίσιο του επίσημου ιδεολογικού οικοδομήματος της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας, ήταν η επαναστατικότητα. Η τελευταία, ως έννοια του κεμαλισμού χαρακτηρίζεται από κάποιο βαθμό ασάφειας. Για κάποιους σημαίνει αφοσίωση στις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις και προστασία των μεταρρυθμίσεων αυτών, ενώ για άλλους σημαίνει τη συνεχή αλλαγή και πρόοδο προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού.³⁹

Ο όρος *inkilab* (επανάσταση) χρησιμοποιούνταν ήδη στην περίοδο του Τανζιμάτ και αργότερα στην εποχή του Abdülhamit II από θεωρητικούς και οπαδούς του εκσυγχρονισμού της κοινωνίας, πολλοί από τους οποίους πρότειναν κάποιες από τις μεταρρυθμίσεις που αργότερα θα εφαρμόσει ο Kemal στον τομέα της εκπαίδευσης, της εκκοσμίκευσης και της θέσης των γυναικών. Μετά το κίνημα των Νεότουρκων εφαρμόστηκαν κάποιες μεταρρυθμίσεις προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι οπαδοί του κεμαλισμού πίστεψαν στη ριζική αλλαγή της κοινωνίας, ιδίως στον κοινωνικό και πολιτισμικό τομέα. Και έκαναν λόγο για «επανάσταση του καπέλου», «γλωσσική επανάσταση» ή «επανάσταση του αλφάβητου».⁴⁰ Οι όποιες αλλαγές έγιναν κυρίως σε πολιτισμικό επίπεδο, ενώ οι κοινωνικοοικονομικές σχέσεις παρέμειναν άθικτες.⁴¹ Ο δρόμος προς τον εκσυγχρονισμό και τον εκδυτικισμό, προς τη δημιουργία ενός ισχυρού εθνικού κράτους, θεωρήθηκε ότι μπορούσε να γίνει με την επιβολή νόμων και την υιοθέτηση των δυτικών αξιών, με την έννοια της απομάκρυνσης από παραδοσιακές και θρησκευτικές αξίες.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η κεμαλιστική ιδεολογία επιχείρησε να μεταβάλει τις συλλογικές αναπαραστάσεις των κατοίκων της νεοσύστατης Τουρκικής Δημοκρατίας, να επιβάλει μια νέα ταυτότητα, την ταυτότητα του Τούρκου στη θέση άλλων θρησκευτικών, τοπικών ή εθνοτικών ταυτοτήτων. Ο Τούρκος στον κεμαλισμό είναι ο σύγχρονος άνθρωπος που έχει απαρνηθεί τις θρησκευτικές προκαταλήψεις και τις παραδοσιακές συνήθειες και εργάζεται για τη

---

³⁹ Στ. Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη- Τουρκία. Ανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων*, βιβλίο Ι, Θεμέλιο, Αθήνα, 1993 σελ. 39-40

⁴⁰ Rustow D. A., "Kemalism", σελ. 244

⁴¹ M. Akural Sabri "Kemalist views on Social Change", Landau Jacob M. (ed.), BRILL, Leyden, 1984, σ. 125-152

δημιουργία ενός ισχυρού τουρκικού κράτους, το οποίο αποτελεί εγγύηση εθνικής ανεξαρτησίας και κοινωνικής ενότητας.

Από τις έξι βασικές αρχές του κεμαλισμού η πιο σημαντική και αυτή που διαπνέει –κατά κάποιο τρόπο- και όλες τις άλλες είναι ο εθνικισμός. Η κατάργηση του σουλτανάτου και του χαλιφάτου έχει και εθνικιστικό χαρακτήρα, καθώς οι δύο αυτοί θεσμοί ήταν κατεξοχήν διεθνιστικοί. Αναλόγως, οι μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της εκκοσμίκευσης εναντιώνονταν στο μουσουλμανικό διεθνισμό. Ο κρατισμός στόχευε στη δημιουργία τουρκικής αστικής τάξης, ενώ ο λαϊκισμός λειτουργούσε ως συνδετικός κρίκος του τουρκικού έθνους.

Ο κεμαλισμός αντιμετώπιστηκε συχνά με θαυμασμό από θεωρητικούς τόσο της Δύσης όσο και της Ανατολής και του δόθηκαν ποικίλες ερμηνείες. Για πολλούς αποτελεί ένα μοντέλο για την ανάπτυξη των κοινωνιών του Τρίτου Κόσμου, μια «επανάσταση από τα πάνω», που μπορεί να φέρει τις «καθυστερημένες» κοινωνίες στο δρόμο της προόδου. Πάντως, αντίθετα από ό,τι συχνά γράφεται, η εξάπλωση της κεμαλιστικής ιδεολογίας δεν έγινε χωρίς εμπόδια ούτε ήταν αναίμακτη. Στον κεμαλισμό αντιτάχθηκαν οι ισλαμικές αδελφότητες, μεγάλο τμήμα των Κούρδων, οι κομμουνιστές καθώς και πολλοί από τους παλιούς ηγέτες της Επιτροπής για την Ενότητα και την Πρόοδο. Ο Kemal εμπλέκοντας τους τελευταίους σε μια συνωμοσία εναντίον του κατάφερε να τους εξοντώσει. Με το στρατιωτικό νόμο, που ίσχυσε από το 1925 ως το 1929 και με τα ειδικά «δικαστήρια της ανεξαρτησίας» το καθεστώς κατάφερε να επιβάλει τη σιωπή σε κάθε αντιπολιτευόμενη φωνή.⁴²

Η εξάπλωση της κεμαλιστικής ιδεολογίας επιχειρήθηκε μέσα από τα «Σπίτια του Λαού», που ιδρύθηκαν στις πόλεις, και τους «Χώρους του Λαού», που δημιουργήθηκαν στις μικρές πόλεις και τα χωριά. Σκοπός αυτών των σπιτιών ήταν να ενθαρρύνουν το λαϊκισμό και τον εθνικισμό μέσα από εκδηλώσεις, ομιλίες, πνευματικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες κλπ. Παρόλα αυτά η μεγάλη πλειοψηφία του κόσμου, ιδίως στα χωριά, δεν υιοθέτησε την κεμαλιστική ιδεολογία.⁴³ Οι μεγάλες αλλαγές πραγματοποιήθηκαν στις πόλεις, όπου γραφειοκράτες, εκπαιδευτικοί, γιατροί, δικηγόροι και επιχειρηματίες ασπάστηκαν

---

⁴² Στοιίδιο, σελ. 125-152

⁴³ G., Karabelias, "The Crisis of Kemalism", *DefensorPacis*, No 6, September 2000, σ. 53-60

τον κεμαλισμό. Τεχνίτες και μικροκαταστηματάρχες ήταν μάλλον αντίθετοι, ενώ ένα τμήμα του πληθυσμού των αγροτών έμεινε –ως ένα βαθμό- αδιάφορο και συνέχισε να ζει με τον ίδιο τρόπο, όπως και στο παρελθόν. Εντούτοις όμως, είναι αλήθεια, ότι ορισμένα άλλα τμήματα του τουρκικού αγροτικού κόσμου είχαν έρθει σε επαφή με αυτά τα ιδεώδη χωρίς βεβαίως απαραίτητα να τα έχουν αποδεχθεί.

Αυτή ακριβώς η έλλειψη της λαϊκής υποστήριξης είναι και ένα από τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τον κεμαλισμό από το φασισμό. Όπως σημειώνει ο Erik Zürcher, μεταξύ του κεμαλισμού και του φασισμού υπάρχουν ομοιότητες, όπως ο υπερβολικός εθνικισμός, ο αυταρχισμός, το μονοπώλιο του κόμματος στην πολιτική, την κοινωνική και πολιτισμική ζωή, η λατρεία του αρχηγού και η έμφαση στην εθνική ενότητα και στην άρνηση της ταξικής σύγκρουσης. Υπάρχουν όμως και σημαντικές διαφορές από το φασισμό, όπως η έλλειψη κινητοποίησης του πληθυσμού και μαζικής υποστήριξης του καθεστώτος – την οποία ήδη αναφέραμε- η έλλειψη μιας μεσαίας τάξης που αντιδρά στις αλλαγές της εκβιομηχάνισης και που αντιλαμβάνεται τον κομμουνισμό ως απειλή, η έλλειψη στρατιωτικής ρητορείας και η μη επίκληση στην αρχή του αρχηγού.⁴⁴

---

⁴⁴ E.J. Zürcher, *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 194

2ο Κεφάλαιο: Η πορεία της τουρκικής οικονομίας κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940

Γενικότερα με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, θα προέκυπτε στην Τουρκία η προσπάθεια για την ανάδυση ενός κλίματος μεγαλύτερου φιλελευθερισμού, τόσο στον πολιτικό όσο και στον οικονομικό τομέα. Οι λόγοι για αυτήν την αλλαγή είναι δυνατόν να αναζητηθούν τόσο στις συνθήκες στο εσωτερικό της Τουρκίας όσο και στο εξωτερικό. Η οικονομική ανάπτυξη της εποχής του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχε δοκιμαστεί εν πολλοίς, εξαιτίας της σχετικής απομόνωσής της υπό το πρίσμα της ουδετερότητάς της, αλλά και λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Βαλκανίων. Από την άλλη μεριά ωστόσο, σε αυτήν την περίοδο ήδη είχε προκύψει ένα ρήγμα ανάμεσα στην νέα επιχειρηματική αστική τάξη της Τουρκίας και την γραφειοκρατική ελίτ της χώρας που στήριζε ήδη από τη δεκαετία του 1920 τον έντονο κρατισμό.⁴⁵

Αυτό το ρήγμα είχε ενταθεί καθώς κατά την περίοδο του πολέμου, η ανώτερη γραφειοκρατική ελίτ είχε εκπονήσει ένα σχέδιο, με βάση το οποίο θα προτεινόταν η ακόμα μεγαλύτερη κρατικοποίηση της εθνικής οικονομίας. Παράλληλα εκείνα τα χρόνια, η τουρκική κυβέρνηση συνέστησε μια διυπουργική επιτροπή, η οποία ήταν επιφορτισμένη με την σύνταξη ορισμένων εκθέσεων. Αυτές οι εκθέσεις εξέταζαν το πώς θα μπορούσε η τουρκική οικονομία να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα της μεταπολεμικής πραγματικότητας. Η συγκεκριμένη επιτροπή αποτελούνταν από τα πλέον ριζοσπαστικά στοιχεία της γραφειοκρατικής ελίτ της εποχής.⁴⁶ Τα σχέδιά της ήταν συνυφασμένα με πολιτικές σοσιαλιστικού χαρακτήρα.

Η ίδια η τουρκική κυβέρνηση δεν υιοθέτησε ποτέ μεν αυτές τις προτάσεις, αλλά από την άλλη μεριά, η ανώτερη αστική τάξη της εποχής κατάλαβε, πως ή θα έπρεπε να κόψει τους δεσμούς της με τη συγκεκριμένη γραφειοκρατική ελίτ ή ακόμα και να την ξεφορτωθεί.⁴⁷ Η μεγαλοαστική τάξη θα πρέπει να σημειωθεί εδώ, πως κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε ισχυροποιηθεί

---

⁴⁵ N. Onder., *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 104

⁴⁶ Y. Kepenek, *TurkiyeEkonomisi*, SevincMatbaasi, 1984, σελ. 92

⁴⁷ I. Sunar, *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara University Press, Ankara, 1974, σελ. 81

ακόμα περισσότερο, λόγω των μεγάλων εναλλαγών στον πληθωρισμό της χώρας κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα.

Μια ενδιαφέρουσα διάσταση παράλληλα, ήταν ότι το 1945, καθώς ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πλέον έληγε, ήταν φανερό πως με τη νίκη των μεγάλων δημοκρατικών δυνάμεων της Δύσης, σε ένα μεγάλο μέρος του κόσμου, με εξαίρεση εκείνες τις περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης, όπου είχε αρχίσει να κυριαρχεί το σοβιετικό οικονομικό μοντέλο, επρόκειτο να κυριαρχήσει ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, στο οποίο η νέα μεγάλη υπερδύναμη, δηλαδή οι Η.Π.Α., θα είχε πρωταγωνιστικό ρόλο.⁴⁸ Εξαρχής τόσο η μεγαλοαστική τάξη της εποχής, όσο και σημαντικό μέρος της γραφειοκρατικής ελίτ είχε σαφή προτίμηση προς το δυτικό οικονομικό σύστημα και κάτι τέτοιο ήταν σαφές ήδη και από την εποχή του Μουσταφά Κεμάλ με το στοιχείο της προσπάθειας για μεγαλύτερο εκδυτικισμό της χώρας και της κοινωνίας της.

Η μεγαλοαστική τάξη παράλληλα ένιωθε πως έπρεπε να αποκομίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερα οφέλη από αυτή την νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων στον οικονομικό τομέα. Κι αυτό από τη στιγμή που η Τουρκία θα καλούνταν να πάρει μέρος σε ένα πιο καπιταλιστικό διεθνές σύστημα. Έτσι, δεν είναι τυχαίο το ότι η πολιτική εξουσία της χώρας στην πορεία αποφάσισε να προβεί σε μια φιλελευθεροποίηση του πολιτικού και του οικονομικού συστήματος. Αυτό έγινε σαφές με την εμφάνιση του πρώτου αντιπολιτευόμενου πολιτικού κόμματος της Τουρκίας τον Ιούλιο του 1945, δηλαδή του λεγόμενου Κόμματος Εθνικής Ανάπτυξης με επικεφαλής τον Nuri Demirağ. Το κόμμα ξεκίνησε την δράση του Σεπτέμβριο του 1945. Ο ρόλος του στην πραγματικότητα δεν υπήρξε ποτέ σημαντικός μεν στην πολιτική ζωή του τόπου, αφετέρου όμως η σημασία του ήταν συμβολική από την άποψη, πως είχε αρχίσει να προωθείται πλέον η ιδέα για την εγκαθίδρυση ενός πολυκομματικού συστήματος στην Τουρκία. Μερικούς μήνες αργότερα, επρόκειτο να ιδρυθεί το λεγόμενο Δημοκρατικό Κόμμα της Τουρκίας (ιδρύθηκε στις 7 Ιανουαρίου του 1946).⁴⁹ Το κόμμα αυτό που θα αποτελούσε το μεγάλο αντιπολιτευόμενο έναντι του κυβερνώντος Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού

---

⁴⁸ Onder, N., *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 105

⁴⁹ Karpas, K., *Turkey's Politics, the Transition to a Multi-Party System*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1959, σελ. 148-9

Κόμματος, έγινε ευνοϊκά αποδεκτό και από την ίδια την κυβέρνηση εκείνης της περιόδου.⁵⁰

Συγχρόνως, η διαδικασία της σταδιακής φιλελευθεροποίησης της τουρκικής οικονομίας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν μια προϋπόθεση, προκειμένου οι Τούρκοι να συνεχίσουν να λαμβάνουν οικονομική βοήθεια από τους Αμερικάνους στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ. Αυτό σήμαινε συγχρόνως πως θα έπρεπε πια να εγκαταλειφθούν πολιτικές που είχαν σχέση με την εύνοια προς συγκεκριμένες κοινωνικές και οικονομικές ομάδες. Παράλληλα σημαίνει την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα και την βαρύτητα σε εκείνους τους τομείς της οικονομίας, όπου η Τουρκία υποτίθεται πως διέθετε ένα σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως η γεωργία.⁵¹

Οι νέες τάσεις εκφράστηκαν το 1947 με το λεγόμενο Αναπτυξιακό Σχέδιο, το οποίο είχε οργανωθεί σε συνάρτηση με το λεγόμενο Σχέδιο Μάρσαλ και τις απαιτήσεις του. Σύμφωνα με το Σχέδιο αυτό της τουρκικής κυβέρνησης, στόχος ήταν να δοθεί βαρύτητα στη γεωργία και στις βιομηχανίες που είχαν σχέση με τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Επίσης, οι δημόσιοι πόροι επρόκειτο να κατευθυνθούν προς τομείς, όπως οι επικοινωνίες και οι μεταφορές. Το Σχέδιο επιπλέον προέβλεπε την μεταφορά των διαφόρων δημόσιων εταιρειών της χώρας στα χέρια ιδιωτών, με εξαίρεση τις επιχειρήσεις των ορυχείων, των σιδηροδρόμων, των εταιρειών ενέργειας και σιδήρου - χάλυβα. Ακόμα με το Σχέδιο δόθηκαν διαβεβαιώσεις για την ύπαρξη ιδιωτικών επενδύσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Παρ' όλο που το Σχέδιο αυτό δεν εφαρμόστηκε πλήρως, εντούτοις εξέφραζε την μετάβαση σε μια νέα στρατηγική οικονομικής ανάπτυξης.⁵²

Μια σημαντική παράμετρος που ήταν ενδεικτική αυτών των νέων τάσεων για φιλελευθεροποίηση ήταν η εμφάνιση διαφόρων ανεξάρτητων εργατικών σωματείων μέσα στο 1946. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν, για παράδειγμα, η Ένωση Εργατών,⁵³ το Τουρκικό Σοσιαλιστικό Κόμμα⁵⁴ καθώς και το Τουρκικό

---

⁵⁰ Στοίδιο, σελ. 149

⁵¹ N. Onder, *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 107

⁵² I. Tekeli, & I. Selim, *SavasSonrasiOrtaminda 1947 TurkiyelktisadiKalkinmaPlani*, ODTU, Ankara, 1974, σελ.

⁵³ Birlik İşçi

⁵⁴ Türk Sosyalist Partisi

Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργατών και Αγροτών.⁵⁵ Σύντομα όμως και συγκεκριμένα με τον Στρατιωτικό Νόμο που κηρύχθηκε το Δεκέμβριο του 1946, τα συγκεκριμένα Κόμματα και οι ενώσεις και τα συνδικάτα που συνδέονταν μαζί τους τέθηκαν εκτός νόμου και οι αρχηγοί τους αντιμετώπισαν κατηγορίες, όπως το ότι επιθυμούσαν να εγκαθιδρύσουν τη δικτατορία του προλεταριάτου. Πίσω από αυτές τις διώξεις βέβαια ήταν σαφές, πως βρίσκονταν τα διάφορα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα της χώρας, ενώ παράλληλα φαίνεται πως μια τέτοια κίνηση ήταν συναφής και με την μεταπολεμική αφοσίωση της Τουρκίας στις οδηγίες και τα κελεύσματα των Η.Π.Α. στα ζητήματα της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης.⁵⁶

Είναι όμως χαρακτηριστικό, ότι την ίδια περίοδο η τουρκική κυβέρνηση επρόκειτο να προβεί σε ορισμένες κινήσεις με τις οποίες σκόπευε να εγκαθιδρύσει ένα δίκτυο κοινωνικής ασφάλισης. Για παράδειγμα, στις 27 Ιουνίου του 1945 ψηφίστηκε ένας νόμος με τον οποίο εγκαθιδρύθηκε ασφάλιση για περιπτώσεις εργατικών ατυχημάτων και για τη μητρότητα των εργαζομένων γυναικών. Επίσης, τον Ιούλιο του ίδιου έτους δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Εργατικής Ασφάλισης και τον Ιανουάριο του 1946 η Κρατική Υπηρεσία Εργασίας. Μια εξίσου σημαντική εξέλιξη ήταν και η ίδρυση για πρώτη φορά στα τουρκικά χρονικά, του Υπουργείου Εργασίας στις 28 Ιανουαρίου του 1946. Ως τότε το όργανο εκείνο που ήταν επιφορτισμένο με τέτοια ζητήματα ήταν το Τμήμα Εργατικών Θεμάτων που αποτελούσε τμήμα του Υπουργείου Οικονομικών. Ωστόσο, αυτό το Τμήμα είχε υπάρξει ανεπαρκές ως προς τις υπηρεσίες και τη στελέχωσή του. Από το 1946 κι έπειτα, το Υπουργείο Εργασίας επρόκειτο να παίξει καταλυτικό ρόλο, σε ό, τι είχε να κάνει με τα εργατικά ζητήματα αλλά και με τις συνθήκες σε τομείς της οικονομίας, όπως η βιομηχανία.⁵⁷

Πάντως, καθώς γίνονταν προσπάθειες, η οικονομία να στραφεί ολοένα περισσότερο προς τον ιδιωτικό τομέα, ο αριθμός των διαφόρων σωματείων είχε αρχίσει να επεκτείνεται σε ολόκληρη τη χώρα. Είναι ενδεικτικό παράλληλα, ότι η πολιτική της κυβέρνησης σε τομείς, όπως αυτός της κοινωνικής ασφάλισης και της προστασίας και εξασφάλισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων, συνδεόταν και

⁵⁵ İşçi ve Köylü Sosyalist Partisi

⁵⁶ N., Onder, *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 111

⁵⁷ M. Rosen, "Turkey", In W. Galenson (edited), *Labor in Developing Countries*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1962, σελ. 278-9

με το ότι στα πλαίσια του νέου πολυκομματικού συστήματος, επεδίωκε να εξασφαλίσει τις ψήφους του εργατικού δυναμικού της χώρας.

Παρ' όλες τις προσπάθειες, από την άλλη μεριά, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 ο αριθμός των ξένων επενδύσεων στην Τουρκία ακόμα ήταν χαμηλός. Αυτή η κατάσταση συνδεόταν και με το ότι ακόμα η μεγαλοαστική τάξη της χώρας ηγούνταν επιχειρήσεις που δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλες και ιδιαίτερα οργανωμένες.⁵⁸

Το κύριο κόμμα της αντιπολίτευσης στη χώρα, δηλαδή το Δημοκρατικό Κόμμα και ο αρχηγός του ΑντνάνΜεντερές, έδωσαν βαρύτητα στο εργατικό δυναμικό του πρωτογενούς τομέα, δηλαδή του τομέα της γεωργίας. Εξάλλου και στην πορεία, όταν ο Μεντερές έγινε πρωθυπουργός της Τουρκίας (με τις εκλογές του 1950), αυτή η στήριξη προς τους αγρότες εκφράστηκε με την καθιέρωση υψηλών τιμών για τα γεωργικά προϊόντα και με την πολιτική της παροχής στους αγρότες δανείων με ευνοϊκούς όρους. Η βαρύτητα προς τον πρωτογενή τομέα είναι εμφανής από το ότι ενώ ο συνολικός αριθμός των τρακτέρ στη χώρα ήταν το πολύ 1700 μονάδες, κατά την περίοδο 1948-1952 έφτασε στις 30.000 μονάδες, κυρίως λόγω της αμερικανικής εξωτερικής βοήθειας.⁵⁹

---

⁵⁸ E.J. Zürcher, *Turkey: A modern History*, I.B. Tauris, New York / London, 2004, σελ. 225

⁵⁹ Στοιχίο, σελ. 224

3ο Κεφάλαιο: Η πορεία της τουρκικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1950

3.1 Η έλευση του Δημοκρατικού Κόμματος⁶⁰ στην εξουσία και τα χρόνια της οικονομικής ανάπτυξης

Η σύγχρονη πολιτική ιστορία της Τουρκίας αρχές της δεκαετίας του 1950 θα σηματοδοτούν με την έλευση στην εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος. Πολιτικοί που θα κυριαρχούσαν στην πολιτική ζωή της χώρας κατά την εν λόγω εποχή, θα ήταν άτομα, όπως ο Αντνάν Μεντερές, ο οποίος θα είχε οικτρό τέλος μετά από το πραξικόπημα που εκδηλώθηκε από τον στρατηγό Γκιουρσέλ στις 27 Μαΐου του 1960, καθώς λίγο αργότερα επρόκειτο να εκτελεστεί δι' απαγχονισμού (στις 17 Σεπτεμβρίου του 1961, δηλαδή περίπου ένα χρόνο μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος).

Κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Μεντερές, η χώρα επρόκειτο να γνωρίσει μια πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και αυτό ήταν σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα μιας σειράς μεταρρυθμίσεων που είχαν προωθηθεί κατά την εν λόγω περίοδο. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις ήταν συνυφασμένες, όπως ήδη επισημάνθηκε και πιο πάνω, με τα αιτήματα που είχαν εκφραστεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία εκ μέρους παραγόντων της πολιτικής και οικονομικής ζωής του τόπου, όπως η τουρκική μπουρζουαζία, να υπάρξει σταδιακά μια διαδικασία απελευθέρωσης της οικονομίας και της ανάπτυξής της σε μια νέα βάση, όπου πλέον δεν θα είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο οι παλιές οικονομικές ελίτ του στενού κρατικού μηχανισμού. Παράλληλα, ένας άλλος παράγοντας που λήφθηκε πολύ σοβαρά υπόψη εδώ ήταν η μεγάλη και συμπαγής τάξη των Τούρκων αγροτών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Μεντερές θα είχαν την ευκαιρία να μπουν πολύ πιο ενεργά στο παιχνίδι της ανακατανομής του εθνικού πλούτου, αποκτώντας συγχρόνως νέες ευκαιρίες αύξησης των εισοδημάτων τους. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο, ότι υπό αυτό το πρίσμα, κατά την συγκεκριμένη εποχή δόθηκε μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της ανάπτυξης της γεωργικής βιομηχανίας και των μονάδων επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων.⁶¹

---

⁶⁰ Demokratik Parti

⁶¹ M. Rosen, "Turkey", In W. Galenson (edited), *Labor in Developing Countries*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1962, σελ. 280

Πάντως μια ενδιαφέρουσα διάσταση της εκμηχάνισης που είχε αρχίσει να σημειώνεται στο πεδίο της γεωργικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1950 ήταν το ότι προέκυψε μια σημαντική μάζα ανέργων αγροτών και χωρικών, οι οποίοι άρχισαν να μετακινούνται προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη και η Άγκυρα. Η εμφάνιση αυτών των μαζών των ανέργων αγροτών που έρχονταν από την επαρχία και το εσωτερικό της Ανατολίας, είχε υπάρξει το αποτέλεσμα της εισαγωγής μεγάλων αριθμών τρακτέρ στο πλαίσιο της αγροτικής οικονομίας της χώρας. Πραγματικά, αν εξετάσει κάποιος τα διάφορα δημογραφικά στοιχεία της εποχής, θα διαπιστώσει πως από τη δεκαετία του 1950 όντως ξεκινά μια περίοδος εντεινόμενης αστικοποίησης της τουρκικής κοινωνίας, διαδικασία, η οποία συνεχίστηκε ως σήμερα (για λόγους επίσης, όχι μόνο οικονομικούς, αλλά επίσης και πολιτικούς και στρατιωτικούς, όπως η σύγκρουση με το PKK στα νοτιοανατολικά της χώρας μετά τη δεκαετία του 1980). Η αναδυόμενη αστικοποίηση σήμαινε για την Τουρκία την εμφάνιση νέων ευκαιριών αναφορικά με την ανάπτυξη τομέων της οικονομίας, όπως ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας. Ένα πρόβλημα που φάνηκε σύντομα όμως ήταν το ότι όλη αυτή η μάζα αγροτών που ήρθε από τα υψίπεδα της Ανατολίας, δεν είχε την μόρφωση και τις εξειδικευμένες γνώσεις με τις οποίες θα μπορούσε να ανταποκριθεί με επιτυχία στις νέες ανάγκες και απαιτήσεις της τουρκικής οικονομίας.

Και ενώ η ίδια η αστική τάξη της χώρας δεν έπαυε ως ένα βαθμό, να έχει κάποια πλεονεκτήματα και κέρδη από αυτήν την διαδικασία, όπως η δυνατότητα για παράδειγμα για χαμηλότερα μεροκάματα προς τους εσωτερικούς μετανάστες, σύντομα αντιλήφθηκε, πως τα οικονομικά της συμφέροντα δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν άμεσα και στο βαθμό που επιδιωκόταν από την ύπαρξη αυτών των τεράστιων επαρχιώτικων μαζών. Και δεν είναι έτσι παράξενο το ότι κατά την εν λόγω δεκαετία επιδιώχθηκε ακόμα και το να επιστρέψουν αυτές οι μάζες αγροτών πίσω στους τόπους καταγωγής τους. Βέβαια αυτή η διαδικασία σύντομα επρόκειτο να ανακοπεί, δεδομένου, ότι κάτι τέτοιο δεν συνέφερε την πολιτική εξουσία, αλλά και μέρος της ανώτερης επιχειρηματικής τάξης της χώρας.⁶²

---

⁶² Il. Tekeli, *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*. Istanbul, IULA, 1994, σελ. 47

Είναι ενδεικτικό πως η διαδικασία της ανάπτυξης της αγροτικής βιομηχανίας επετεύχθη σε σημαντικό βαθμό μέσα από τις επενδύσεις αμερικανικών κεφαλαίων που δόθηκαν στην Τουρκία κατά την εν λόγω ιστορική περίοδο. Αυτές οι επενδύσεις ήταν άμεσα συνυφασμένες με τους αμερικανικούς σχεδιασμούς στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ. Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ κατά την περίοδο 1948-49 η Τουρκία είχε λάβει συνολικά 28 εκατομμύρια δολάρια στο πλαίσιο του προγράμματος, κατά την διετία 1950-51 είχε λάβει συνολικά 50 εκατομμύρια δολάρια (το αντίστοιχο ποσό για την περίοδο 1949-50 ήταν στα 59 εκατομμύρια).⁶³

Η οικονομική στήριξη της Τουρκίας θεωρήθηκε αναγκαία, παρά το γεγονός ότι αναγνωριζόταν ότι είχε λάβει και στο παρελθόν βοήθεια και ότι δεν είχε τις ίδιες απώλειες με την Ελλάδα στον πόλεμο. Με την έκφραση πολιτικού ρεαλισμού «Nevertheless, Turkey needs now our support», που είχε εκφραστεί ήδη από πριν από τη δεκαετία του 1940 από τον Πρόεδρο Τρούμαν, το Δόγμα του συγκεκριμένου Αμερικάνου Προέδρου κάλυψε την Τουρκία, παρά το γεγονός ότι δεν είχε πολεμήσει ουσιαστικά στο πλευρό των Συμμάχων. Ενδεχόμενη απώλεια επιρροής είτε στην Ελλάδα είτε στην Τουρκία θεωρούνταν ως μεγάλο πλήγμα για τις δυτικές δυνάμεις. Ήταν σίγουρο ότι η Τουρκία θα επηρέαζε αρνητικά τις εξελίξεις, όχι μόνο στη Μέση Ανατολή αλλά και στην Ευρώπη. Η Ελλάδα ειδικά αξιολογήθηκε ως το προπύργιο του αντικομμουνιστικού αγώνα.⁶⁴

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 σημειώθηκε οικονομική ανάπτυξη 9% σε ετήσια βάση και είναι μάλιστα χαρακτηριστικό, το ότι αυτό το ποσοστό ανάπτυξης δεν είχε προηγηθεί ποτέ κατά τη διάρκεια της ιστορίας της Τουρκικής Δημοκρατίας, αλλά και ούτε επρόκειτο ποτέ να επαναληφθεί ως τις μέρες μας. Μια σημαντική παράμετρος που θα πρέπει να σημειωθεί εδώ είναι το ότι η διάσταση της αύξησης των εισοδημάτων προς όφελος των πλατιών λαϊκών μαζών κατά την εξεταζόμενη δεκαετία ήταν συνυφασμένη με τους εξής τέσσερις παράγοντες: α) η ίδια η δομή του Δημοκρατικού Κόμματος είχε στενή σχέση με την ύπαρξη εντός του ατόμων που προέρχονταν γενικότερα από ένα ευρύτερο πληθυσμιακό στρώμα. Πολλά από αυτά τα άτομα επίσης προέρχονταν από

---

⁶³ J. Agnew, & J.N. Entrikin (edited) *The Marshall Plan today: Model and Metaphor*, Routledge, London, 2004, σελ. 37

⁶⁴ Π. Παλαιός, Ι. Βιδάκης, & Γ. Μπάλτος, "Η οικονομική Διπλωματία του Σχεδίου Μάρσαλ", Δεκέμβριος, 2001, Αθήνα, σελ. 108

οικονομικές και κοινωνικές τάξεις, οι οποίες από καιρό απαιτούσαν πλέον τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και την απαγκίστρωση από τις έντονα προστατευτικές πολιτικές του παρελθόντος, β) Παράλληλα, αυτή ήταν μια περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας είχε προωθηθεί έντονα το στοιχείο των επενδύσεων από το εξωτερικό και αυτό δεν αφορούσε μονάχα την ύπαρξη αμερικανικών κεφαλαίων, όπως ήδη έχει τονιστεί πιο πάνω, αλλά και ευρωπαϊκών που θα έπαιζαν επίσης σημαίνοντα ρόλο, αναφορικά με την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Αυτές οι επενδύσεις εξάλλου, είχαν συνοδευτεί και από την ολοένα αυξανόμενη εκπαίδευση και εξειδίκευση πολλών Τούρκων σε μια σειρά από τομείς της οικονομίας, πάντα με τη βοήθεια Ευρωπαίων και Αμερικάνων, γ) ένας τρίτος παράγοντας ήταν το ότι ο Πόλεμος στην Κορέα, όπου μάλιστα η τουρκική στρατιωτική συμμετοχή στα πλαίσια της ένταξης της χώρας στο NATO εκείνη την εποχή (το 1952 συγκεκριμένα μαζί με την Ελλάδα) ήταν έντονη, επρόκειτο να αποτελέσει μια σημαντική παράμετρο προς όφελος της ανάπτυξης των τουρκικών εξαγωγών.⁶⁵ Αυτές οι εξαγωγές είχαν να κάνουν κατά κύριο λόγο με τα τουρκικά γεωργικά προϊόντα και αυτό που εκμεταλλεύτηκαν τότε οι Τούρκοι ήταν οι χαμηλές τιμές τους που τα κατέστησαν, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα αρκετά ανταγωνιστικά.

Ένα πρόβλημα με το οποίο είχε βρεθεί αντιμέτωπη η κυβέρνηση του Μεντερές από την αρχή ακόμα, ήταν η έλλειψη δημοσίων επενδύσεων και πολιτικών πλεονεκτημάτων, στοιχείο που είχε ωθήσει την τουρκική κυβέρνηση στο να προσπαθήσει να δημιουργήσει νέες κρατικές επενδύσεις μέσω των οποίων θα αντλούσε κεφάλαια. Εντούτοις όμως, είναι αλήθεια, πως σύντομα η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος άρχισε να μονοπωλεί τις διαδικασίες της επέμβασης και καθοδήγησης στο πεδίο της οικονομίας. Υπήρξε με άλλα λόγια, μια εξέλιξη έντονου κρατικού παρεμβατισμού, εξαιτίας του οποίου άλλωστε οι όποιες προσπάθειες και προθέσεις που υπήρχαν αρχικά, θα συνέβαλαν στο να διατηρηθούν ορισμένα προβλήματα σε τομείς της οικονομίας. Μια τέτοια εξέλιξη ήταν γενικότερα ενδεικτική του ότι οι διάφοροι γραφειοκράτες που είχαν τονίσει αρχικά στα πλαίσια του προεκλογικού προγράμματος του Δημοκρατικού Κόμματος την ανάγκη για την προσπάθεια προσήλωσης της Τουρκίας στις αρχές

---

⁶⁵M. Singer, "The Significance and the Changing Role of Government in the Development of a Mixed Economy: The Case of Turkey", M. Hic (edited) *The Mixed Economy*, I.U. İktisatFakultesi, Instabul. 1979, pp. 169-179

της ανοιχτής και ελεύθερης αγοράς, στην πορεία είχαν χάσει πλέον τον ενθουσιασμό τους.

Αυτές οι αγκυλώσεις όμως που είχαν να κάνουν με παλαιές οθωμανικές αντιλήψεις (που άλλωστε επιβίωσαν διαχρονικά και σε κρατικές οντότητες, όπως το ελληνικό κράτος) και οι οποίες αφορούσαν το πελατειακό σύστημα, δεν θα είχαν άμεση συνέπεια στις προσπάθειες για απελευθέρωση της οικονομίας κατά τα πρώτα χρόνια της πολιτικής κυριαρχίας και της παρουσίας του Δημοκρατικού Κόμματος στην εξουσία. Τα αποτελέσματα δηλαδή θα έκαναν την εμφάνισή τους προς τα τελευταία χρόνια της περιόδου του Δημοκρατικού Κόμματος. Για παράδειγμα, είναι ενδεικτικό πως κατά την περίοδο 1958-1959 η οικονομική δυσπραγία είχε αρχίσει, παρόλα τα αναμφισβήτητα οικονομικά επιτεύγματα, να καθίσταται εμφανής και αυτό ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα του υψηλού πληθωρισμού.⁶⁶

Ορισμένα βασικά γνωρίσματα της οικονομικής πορείας στην Τουρκία κατά την περίοδο μεταξύ του 1950 και του 1960 είναι τα ακόλουθα: α) ο μέσος όρος ετήσιας ανάπτυξης ήταν σταθερά πάνω από το 6% κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών, αν και μετά το 1954 κυμαινόταν περίπου στο 3 με 4% καθώς ξεκίνησε να υφίσταται μια καθοδική πορεία β) τα δημόσια έσοδα και ο Φ.Π.Α. χρησιμοποιούνταν για την χρηματοδότηση δημόσιων επενδύσεων, γ) Η μεγάλη πλειοψηφία των ψηφοφόρων στη χώρα ήταν ελεύθεροι επαγγελματίες, οι οποίοι κατά τη συγκεκριμένη εποχή έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στο να αυξηθούν τα έσοδα της εθνικής οικονομίας μέσα από την παραγωγή και μέσα από τις φορολογικές πολιτικές.⁶⁷

Άλλες σημαντικές παράμετροι ήταν το ότι ο δημόσιος τομέας είχε συνεχίσει να αναπτύσσεται ενώ στην πορεία οι φιλοδοξίες και προσδοκίες μιας μεγάλης μάζας του τουρκικού λαού για δημοκρατία σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση των εισοδημάτων σταδιακά φαινόταν να εξανεμίζονται. Η διαδικασία περί εκδημοκρατισμού άλλωστε φάνηκε κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης δεκαετίας, ότι δεν είχε προχωρήσει, όσο αναμενόταν, αφού το ίδιο το Δημοκρατικό Κόμμα, αντίθετα προς τις εξαγγελίες του κατά την περίοδο πριν

---

⁶⁶ Στοιχίο, σελ. 184

⁶⁷ Ak. Guneri, "The Turkish Economic Development since 1923: Achievements and Failures" in www.todaie.edu.tr

την ανάληψη της εξουσίας το 1950, είχε αρχίσει να προβαίνει πλέον σε πράξεις καταστολής των δραστηριοτήτων των διαφόρων εργατικών σωματείων. Εξάλλου, αυτή η καταστολή ήταν συνυφασμένη και με την προσπάθεια των κυβερνώντων να ελέγξουν αυτά τα σωματεία, καθιστώντας τα από ανεξάρτητα σε εργαλεία άρδευσης νέων ψηφοφόρων. Προσπάθησαν με άλλα λόγια, να εφαρμόσουν μια πολιτική, με την οποία τα σωματεία των εργαζομένων σε διάφορους τομείς της οικονομίας θα γίνονταν στην ουσία μέρος του ίδιου του κρατικού μηχανισμού.⁶⁸

Πάντως είναι γεγονός, πως σε κάθε περίπτωση, κατά την δεκαετία του 1950 είχε αναδυθεί μια μεσαία τάξη στην Τουρκία, της οποίας τα συμφέροντα επίσης ήταν συνυφασμένα με την προσπάθεια γενικότερα να αναπτυχθεί η τουρκική οικονομία σε νέες βάσεις (στα πλαίσια δηλαδή της ελεύθερης αγοράς). Αυτή η τάξη κατά τις επερχόμενες δεκαετίες επρόκειτο να αναδειχθεί ακόμα περισσότερο, παρόλα τα δομικά προβλήματα της τουρκικής οικονομίας. Επρόκειτο για άτομα του εμπορικού και επιχειρηματικού κόσμου. Ένα άλλο γνώρισμα παράλληλα ήταν το ότι η κυβερνώντες αυτό το διάστημα εφάρμοσαν μια φορολογική πολιτική, η οποία από τη μια μεριά ευνόησε κάποιες κοινωνικές και οικονομικές τάξεις, όπως αυτή των αγροτών. Από την άλλη μεριά ωστόσο, επρόκειτο να αναδειχθεί ιδιαίτερα επιζήμια για κάποιους τομείς της οικονομίας. Αυτό το στοιχείο μάλιστα επρόκειτο να συνδυαστεί και με την αδιαφορία που επέδειξε στην πορεία το Δημοκρατικό Κόμμα ως προς το εξαγωγικό εμπόριο, καθώς φάνηκε να δίνει βαρύτητα περισσότερο στη διάσταση ενός μοντέλου κλειστής οικονομικής ανάπτυξης.⁶⁹

Μια ενδιαφέρουσα διάσταση, ως προς την οικονομική ανάπτυξη στη χώρα κατά τη δεκαετία του 1950 ήταν το ότι τουλάχιστον στις αρχές της, σημειώθηκε μια ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας. Αυτή η ανάπτυξη εξάλλου ήταν συνδεδεμένη με το ότι καθώς είχαν αρθεί αρκετοί από τους περιορισμούς των προηγούμενων ετών, αναφορικά με την κυκλοφορία ξένων νομισμάτων, η τουρκική κυβέρνηση είχε την δυνατότητα να προσελκύσει αρκετές ξένες επενδύσεις. Για ένα διάστημα, σημαντικό κομμάτι αυτών των επενδύσεων κινήθηκε στον τομέα της βιομηχανίας. Είναι χαρακτηριστικό πως μέσα στο 1952

---

⁶⁸ F. Tachau & H. Metin, "The State Politics and the Military in Turkey", στο *Comparative Politics* 6(1), October, 1983: 17-33

⁶⁹ K. Bulutoglu, *KamuEkonomisineGiris*, Sermet, Instabul, 1969, σελ. 356

το ποσοστό των επενδύσεων στον δευτερογενή τομέα της βιομηχανίας είχε ξεπεράσει εκείνο των επενδύσεων στο δημόσιο τομέα.⁷⁰ Αυτή η εξέλιξη είχε συνδυαστεί και με μια σημαντική αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής που είχε σημειωθεί ήδη από τα μέσα του 1950. Ένα πρόβλημα ωστόσο, ήταν το ότι η ίδια η κυβέρνηση δεν είχε λάβει κάποιο συγκεκριμένο μέτρο προκειμένου να αυξήσει τις επενδύσεις στον συγκεκριμένο τομέα. Μια άλλη εξέλιξη εν τω μεταξύ που βοήθησε εν πολλοίς την ανάπτυξη της βιομηχανίας εκείνη την εποχή ήταν η αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης. Αυτό επρόκειτο να παίζει κάποιο ρόλο αναφορικά με την αύξηση των επενδύσεων σε βιομηχανικά καταναλωτικά αγαθά.⁷¹

3.2 Η οικονομική κάμψη μετά το 1954

Η οικονομική ανάπτυξη των πρώτων ετών της δεκαετίας του 1950 επρόκειτο να λάβει τέλος μέσα στο 1954. Ένας λόγος για αυτήν την εξέλιξη ήταν το ότι εκείνο το έτος ξαφνικά μειώθηκε η αγροτική και γεωργική παραγωγή της χώρας εξαιτίας των άσχημων καιρικών συνθηκών. Συγχρόνως, ο τιμάρημος άρχισε να αυξάνεται σε σημαντικό βαθμό και με γρήγορους ρυθμούς και συγχρόνως άρχισε να αυξάνεται πολύ γρήγορα και το έλλειμμα της χώρας. Αυτά όλα είχαν ως αποτέλεσμα το να αναγκαστεί η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος να επιβάλλει περιορισμούς στις εισαγωγές από το εξωτερικό. Με άλλα λόγια, άρχισε να προωθεί μια πολιτική έντονου προστατευτισμού.⁷²

Οι δυσμενείς εξελίξεις στον οικονομικό τομέα ανησύχησαν πολύ σοβαρά την κυβέρνηση, με αποτέλεσμα αυτή να προσπαθήσει να εξισορροπήσει τις απώλειες από τις επενδύσεις που έρχονταν από το εξωτερικό με επενδύσεις στο δημόσιο τομέα. Έτσι, το ίδιο το κράτος μέσα στο 1954 είχε φτάσει να καταστεί και πάλι ο κυριότερος επενδυτής της τουρκικής οικονομίας, παρόλο που θεωρητικά ακόμα η προτεραιότητα δινόταν στον ιδιωτικό τομέα. Κάτι τέτοιο ήταν αποτέλεσμα παράλληλα και της αδυναμίας του κράτους να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες καταναλωτικές ανάγκες, τις οποίες ο ιδιωτικός τομέας ακόμα δεν μπορούσε να καλύψει. Όλα αυτά μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1950

---

⁷⁰ W. Hale, *The Political and Economic Development of Modern Turkey*, St. Martin's Press, New York., 1981, σελ. 90

⁷¹ Y. Kepenek, *TurkiyeEkonomisi*, SevincMatbaasi, 1984, σελ. 5

⁷² N. Onder, *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 136

σήμαιναν ολοένα μεγαλύτερο παρεμβατισμό εκ μέρους των κρατικών μηχανισμών στους διάφορους τομείς της οικονομίας. Συνέπεια εν τω μεταξύ αυτών των πολιτικών παρεμβατισμού ήταν το να μειωθούν σε κάποιο βαθμό τα ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου.⁷³

Ο πληθωρισμός όμως είχε συνεχίσει να αυξάνεται. Αυτό συνέβη επειδή το εμπορικό έλλειμμα είχε συνεχίσει να χρηματοδοτεί το δημόσιο, κρατικό τομέα της οικονομίας. Καθώς η συνολική οικονομική παραγωγή δεν είχε τους ίδιους ρυθμούς με τους ρυθμούς δανεισμού, ο πληθωρισμός αυξήθηκε στην πορεία ακόμα περισσότερο. Αυτό ανάγκασε μερικά χρόνια αργότερα το 1958 το Δημοκρατικό Κόμμα να αποδεχθεί πρόγραμμα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος που οι Τούρκοι αποδέχθηκαν με αρκετούς διασταγμούς, δόθηκε και πάλι σημαντική οικονομική βοήθεια από το εξωτερικό, αλλά παράλληλα μετά από συμφωνία με αρκετούς διεθνείς πιστωτές υπήρξε απόφαση και για περικοπή του τουρκικού δημόσιου χρέους.⁷⁴

Καθώς μειώθηκαν δραστικά οι εισαγωγές από το εξωτερικό, κατά την περίοδο ανάμεσα στο 1956 και το 1960 η εσωτερική αγορά αναζωογονήθηκε σε κάποιο βαθμό και προστατεύθηκε όσο το δυνατόν περισσότερο. Επίσης, παρόλο που υπήρξε μείωση στον τομέα των ιδιωτικών βιομηχανιών, εντούτοις ορισμένοι τομείς του γνώρισαν ραγδαία ανάπτυξη μέσω επενδύσεων. Αυτό ήταν συνδεδεμένο άρρηκτα με το ότι οι ελλείψεις σε ορισμένα εισαγόμενα προϊόντα συνέβαλαν ώστε να αναπτυχθεί σημαντικά η εγχώρια παραγωγή αυτών των προϊόντων. Η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος εξάλλου έλαβε κάποια μέτρα με τα οποία αναπτύχθηκαν οι συναφείς βιομηχανικοί κλάδοι. Αυτή η προσπάθεια στον τομέα της βιομηχανίας θα γινόταν εν τω μεταξύ ακόμα πιο εμφανής κατά την περίοδο της δεκαετίας του 1960.⁷⁵

Σε κάθε περίπτωση, είναι ενδεικτικό, το ότι οι προσπάθειες κατά τη δεκαετία του 1950 να ενδυναμωθεί η τουρκική βιομηχανία, είχαν ως αποτέλεσμα το να αυξηθεί το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό της χώρας. Σημαντικό κομμάτι

---

⁷³ Στοίδιο, σελ. 136

⁷⁴ M. Celasun, D. Rodrik, "Turkish Economic Development: An Overview" in *Developing Country Debt and Economic Performance, Volume 3: Country Studies - Indonesia, Korea, Philippines, Turkey*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, σελ. 620

⁷⁵ C. Keyder, *State and Class in Turkey. A Study in Capitalist Development*, Verso, London and New York, 1987, σελ. 134-5

αυτού του δυναμικού επρόκειτο να καταστούν άλλωστε οι προαναφερόμενες μάζες των εσωτερικών μεταναστών από το εσωτερικό της Ανατολίας. Λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη πως το Δημοκρατικό Κόμμα ήταν το πρώτο πολιτικό κόμμα στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας που είχε ανέλθει στην εξουσία μέσα από διαφανείς πολιτικές και εκλογικές διαδικασίες και πως ακόμα είχε τη μαζική υποστήριξη των εργατικών στρωμάτων, θα περίμενε κάποιος το ακόλουθο: ότι δηλαδή οι σχέσεις του με τα διάφορα εργατικά συνδικάτα θα εξελίσσονταν πάνω στη βάση του πλουραλισμού και των δημοκρατικών αρχών, κάτι όμως, που όπως ήδη σημειώθηκε και λίγο παραπάνω, δεν συνέβη.

Αυτό αντίθετα που προέκυψε ως προς τις σχέσεις με τα εργατικά συνδικάτα ήταν το στοιχείο του κορπορατισμού. Το Δημοκρατικό Κόμμα αρχικά είχε κινηθεί στα πλαίσια μιας αντίληψης πως τα εργατικά συνδικάτα και γενικότερα οι διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων σε ποικίλους κύκλους και τομείς της οικονομίας, θα έπρεπε να είναι ανεξάρτητα και πως μέσα από τη δράση και το λόγο τους θα έπρεπε να εκφράζεται το στοιχείο της πολυφωνίας. Κάτι τέτοιο όμως, δεν συνέβη.

Οι λόγοι μιας τέτοιας εξέλιξης είχαν να κάνουν καταρχήν με αυτό που αναφέρθηκε και λίγο παραπάνω: το ότι δηλαδή, η τουρκική κοινωνία δεν έπαυε, έστω και υπογείως, να αποτελεί κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα και μετά από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας (το 1923) συνέχεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό σήμαινε την προσκόλληση διαχρονικά σε αντιλήψεις και τρόπους σκέψης που είχαν κληροδοτηθεί από το μακράιωνα οθωμανικό παρελθόν μιας κοινωνίας, η οποία στην πραγματικότητα δεν έπαυε να είναι ή να φαίνεται εκδυτικισμένη μονάχα σε ένα επιφανειακό επίπεδο. Αυτό σήμαινε κατά προέκταση, ότι συνέχιζε να υφίσταται η αντίληψη περί εξάρτησης των διαφόρων φορέων της δημόσιας ζωής, συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων που είχαν να κάνουν με την οικονομία και την αγορά εργασίας, από την εκάστοτε πολιτική εξουσία.⁷⁶

Εξάλλου αυτή η διάσταση ήταν συνυφασμένη ανέκαθεν και με το ότι στην Τουρκία, παρ' όλες τις προσπάθειες εκδυτικισμού της κοινωνίας (προσπάθειες

---

⁷⁶ N. Onder, *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990, σελ. 136

όμως που ήταν εντελώς επιλεκτικές και που αφορούσαν μερικές πλευρές της κοινωνικής ζωής και της εκπαίδευσης περισσότερο) σχεδόν ποτέ δεν υπήρξε πραγματικά ένα σύστημα δημοκρατικής οργάνωσης των διαφόρων δημόσιων φορέων. Κάτι τέτοιο βέβαια μπορεί να θεωρηθεί απόρροια του ότι η ίδια η Τουρκική Δημοκρατία έτσι κι αλλιώς είχε δημιουργηθεί από ένα σύνολο στρατιωτικών, οι οποίοι παρ' όλο που σαφέστατα είχαν διαποτιστεί με στοιχεία του δυτικού πολιτισμού (όπως η εκκοσμίκευση και η απαλλαγή από τη θρησκεία, η μεταρρύθμιση και η πρόοδος στο πεδίο της εκπαίδευσης και των επιστημών, η υιοθέτηση της δυτικής τεχνολογίας κ.λ.π.) δεν είχαν πάψει να υιοθετούν ένα σύστημα αυταρχικής διακυβέρνησης. Αυτό άλλωστε είχε καταστεί σαφές, τόσο κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του ίδιου του Μουσταφά Κεμάλ ως το θάνατό του το 1938, αλλά κι αργότερα, ακόμα και μετά από την εισαγωγή του συστήματος του πολυκομματισμού. Μια τέτοια νοοτροπία, συνυφασμένη άλλωστε με μια κοινωνία ακραία εθνικιστική και στρατιωτικοποιημένη διαχρονικά, στην πραγματικότητα είχε διαποτίσει και εκείνες τις ομάδες πολιτικών που κινήθηκαν αντιθετικά προς το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα που είχε ιδρύσει ο Μουσταφά Κεμάλ και το οποίο ήταν το μόνο που είχε κυβερνήσει ως την περίοδο μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο την Τουρκία.⁷⁷

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που συνδέθηκε με τη διάσταση του κορπορατισμού στον τομέα των διαφόρων εργατικών συνδικάτων κατά την εν λόγω περίοδο, δηλαδή κατά τη δεκαετία του 1950, ήταν η προσπάθεια μείωσης της επιρροής αριστερών και κομμουνιστικών πολιτικών ομάδων στους κόλπους του τουρκικού εργατικού κινήματος. Μια τέτοια προσπάθεια στην πραγματικότητα είχε εκφραστεί ενεργά ήδη από την εποχή του Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος αν και κατά την περίοδο του αγώνα της τουρκικής ανεξαρτησίας είχε αποτελέσει αντικείμενο θαυμασμού από τους Σοβιετικούς Μπολσεβίκους, στην πορεία με την πολιτική του έναντι των Τούρκων κομμουνιστών είχε διαχωρίσει σαφέστατα τη θέση του από το συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία (λόγω της αφοσίωσης του καθεστώτος του σε μια ιδεολογία ακραιφνούς τουρκικού εθνικισμού). Στην πορεία, και βασικά ως τις μέρες μας, ο αντικομμουνισμός επρόκειτο να αποτελέσει μια βασική σταθερά των τουρκικών κυβερνήσεων. Και φυσικά από έναν τέτοιο

---

⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 137

κανόνα δεν επρόκειτο να ξεφύγει και η κυβέρνηση του ΑντάνΜεντερές κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950.⁷⁸

Εδώ ένας αποφασιστικός παράγοντας που είχε σχέση με αυτές τις προσπάθειες ελέγχου των εργατικών συνδικάτων ήταν το ιδιαίτερο περιβάλλον που αναπτύχθηκε στην περίοδο εκείνη, καθώς πλέον κυριαρχούσαν οι έντονες ιδεολογικές διαχωριστικές γραμμές του Ψυχρού Πολέμου. Η ίδια η Τουρκία επί πρωθυπουργίας του Μεντερές είχε καταστεί μέλος του ΝΑΤΟ, αναδεικνύοντας έτσι έμπρακτα τη θέληση των πολιτικών και κοινωνικών - οικονομικών της ελίτ να ακολουθήσουν το δυτικό κόσμο στην αντιπαράθεσή του με το σοβιετικό μπλοκ. Η συμπίεση με δυνάμεις, όπως οι Η.Π.Α., εκφράστηκε μεταπολεμικά με μια διαδικασία εντεινόμενου ελέγχου και καταστολής εις βάρος των αριστερών κινημάτων της χώρας, στοιχείο που θα έπαιζε καταλυτικό ρόλο και σε ό, τι αφορούσε τις προαναφερόμενες προσπάθειες ελέγχου των διαφόρων συνδικάτων εργαζομένων. Βέβαια σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί πως οι διάφορες τουρκικές κυβερνήσεις ήδη πριν από τη δεκαετία του 1950, είχαν προβεί στην διαμόρφωση μιας πολιτικής συναφούς με την προσπάθεια ανάδυσης ενός κράτους προνοίας και κοινωνικής πολιτικής. Αυτό αφορούσε για παράδειγμα, ρυθμίσεις σχετικές με αποζημιώσεις ή επιδόματα σε διάφορες κατηγορίες εργαζομένων και το ίδιο το Δημοκρατικό Κόμμα κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του είχε προωθήσει σε κάποιο βαθμό αυτές τις πολιτικές. Ειδικότερα άλλωστε κατά την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι πολιτικές που ήταν συνυφασμένες με το πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας είχαν αποτελέσει σε ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη και για πολλές χώρες ανά τον κόσμο, συνειδητή επιλογή, στα πλαίσια της έντονης επιρροής των ιδεών του κεϋνσιανού οικονομικού συστήματος.

Οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1950 ωστόσο δεν είχαν πάψει, κατά το πρότυπο προηγούμενων αλλά και μεταγενέστερων τουρκικών κυβερνήσεων, να επιχειρούν πάντα τον έλεγχο των εργατικών συνδικάτων. Πάντως, είναι αλήθεια, πως αυτός ο έλεγχος παρ' όλο που φανέρωνε την επιρροή που ασκούσαν ανέκαθεν οι παραδοσιακές αντιλήψεις ως προς το ζήτημα του πολιτικού πατροναρίσματος σε μια κοινωνία, όπου υπήρχε επίσης έντονη και η διάσταση της αυστηρής κοινωνικής ιεραρχίας, σε γενικές γραμμές δεν προωθήθηκε με ιδιαίτερη βιαιότητα

---

⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 137

και καταστολή. Αυτό ήταν εξάλλου αποτέλεσμα του ότι παρ' όλες τις δυσκολίες που ανέκυψαν για την τουρκική κοινωνία και οικονομία μετά από την ξαφνική οικονομική πτώση του έτους 1954, δηλαδή του έτους - καμπίς για την τουρκική οικονομία, οι κυβερνήσεις του ΑντνάνΜεντερές δεν είχαν πάψει γενικότερα ως το τέλος να εκφράζουν ένα σημαντικό κομμάτι του τουρκικού πληθυσμού και να είναι αρκετά δημοφιλείς σε κοινωνικές και οικονομικές τάξεις, όπως οι αγρότες και οι μικροεπαγγελματίες.⁷⁹

Πέραν όλων των παραπάνω εξετάζοντας το ΑΕΠ, δηλαδή το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της δεκαετίας του 1950, θα διαπιστώσουμε πως σε γενικές γραμμές είχαν σημειωθεί ανοδικές τάσεις. Εξάιρεση ήταν το έτος 1954, κατά τη διάρκεια του οποίου, υπό το βάρος της μεγάλης καταστροφής που είχαν υποστεί οι γεωργικές καλλιέργειες ανά την Τουρκία, είχε σημειωθεί μια μεγάλη πτώση της τάξεως του 8,8% περίπου.

Από τα στοιχεία του πίνακα που παρατίθεται πιο κάτω, γενικότερα είναι σαφές, ότι ενώ το ΑΕΠ κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1940 προς αρχές της δεκαετίας του 1950 εν γένει δεν είχε αυξηθεί ιδιαίτερα, ξαφνικά μετά το 1950 άρχισε να εμφανίζει κάποιες ανοδικές τάσεις. Μεταξύ του 1950 και του 1951 για παράδειγμα, είχε σημειωθεί μια αύξηση της τάξεως του 15 % (και ελάχιστα παραπάνω) δείγμα άλλωστε των αλλαγών που είχε αρχίσει να επιφέρει η κυβέρνηση του ΑντνάνΜεντερές αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας. Μεταξύ του 1951 και του 1952 αυτή η ανάπτυξη ήταν στο 8,5% και αντίστοιχα μεταξύ του 1952 και του 1953 ήταν στο 11,2%.

Όπως σημειώθηκε και πιο πάνω, και παρατηρώντας παράλληλα και τον πίνακα που ακολουθεί, μπορούμε να δούμε γενικότερα, ότι το κρίσιμο έτος ήταν το 1954 οπότε σημειώθηκε ξαφνικά οικονομική πτώση. Είναι ενδεικτικό, πως μεταξύ του 1953 και του 1954 η πτώση στο ΑΕΠ έφτασε στο 8.8%. Ωστόσο ήδη από το 1955 είχε επέλθει μια ανάπτυξη και πάλι, αν και δεν ήταν στους ίδιους ρυθμούς σε σύγκριση με τα πρώτα 3-4 χρόνια των κυβερνήσεων του Δημοκρατικού Κόμματος. Θα πρέπει να σημειωθεί, πως μεταξύ του 1954 και του 1955 καθώς και μεταξύ του 1955 και του 1956 η ανάπτυξη είχε κυμανθεί περίπου στο 7%, αλλά κατά τα επόμενα χρόνια και ως το τέλος της διακυβέρνησης του

---

⁷⁹Στο ίδιο, σελ. 137

ΑντάνΜεντερές, η ανάπτυξη του ΑΕΠ ήταν ολοένα μικρότερη. Για παράδειγμα, ενώ το 1957 ήταν στο 6,3% το 1970 ήταν πλέον στο 3,7%. Αντίστοιχα το 1961 και ενώ πια ο Μεντερές είχε πέσει από την εξουσία με το πραξικόπημα που εν τέλει θα στοίχιζε την ίδια του τη ζωή, για πρώτη φορά μετά το 1954 το ΑΕΠ είχε μειωθεί (κατά 1,6%).

	ΑΕΠ (σε δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες)	ΑΕΠ σε τιμές του 1961 (δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες)
1948	10,1	11,2
1950	12,4	11,7
1951	14,3	14
1952	16,8	15
1953	17,1	17,2
1954	21,1	22,1
1955	24,3	24,1
1956	30,5	30
1957	36,1	36
1958	36,1	36
1959	44,7	43,9
1960	49,0	48,7
1961	49,6	49
1962	52,4	52
1963	55,7	55
1964	56,04	55,7
1965	59,5	59,1
1966	59,0	58,4
1967	61,2	61
1968	61,3	61
1969	65,6	64,8
1970	66	65,7
1971	66,1	65,8

--	--	--

Πηγή: Altug, S., Filiztekin, A., Pamuk S., (2008). "Sources of long term economic growth for Turkey, 1880-2005", in *European Review of Economic History*, 12, 393-430

Μια παράμετρος που θα πρέπει να σημειωθεί εδώ, είναι πως κατά την δεκαετία του 1950 καθώς είχε αρχίσει να αναδύεται ολοένα και πιο δυναμικά μια ντόπια αστική τάξη, είχε τεθεί και το ζήτημα της απαλλαγής της τουρκικής κοινωνίας, από εκείνα τα τμήματα του πληθυσμού, τα οποία εθνικά δεν ανήκαν στο τουρκικό έθνος. Επρόκειτο για τα μέλη μειονοτήτων, όπως οι Έλληνες και οι Αρμένιοι και είναι ενδεικτικό πως το πογκρόμ του Σεπτεμβρίου του 1955 (6-7 Σεπτεμβρίου) αφορούσε, πέρα από τη σύνδεση που είχε υπάρξει εκείνη την περίοδο με το Κυπριακό, και μια έκφραση της επιθυμίας της τότε τουρκικής ηγεσίας, να αναδείξει ακόμα περισσότερο αυτήν την ντόπια αστική τάξη που αποτελούνταν από εθνολογικά “καθαρώς” Τούρκους. Παράλληλα, είχε αποτελέσει και προσπάθεια, σε μια περίοδο οικονομικών δυσκολιών για την Τουρκία, να αποκομίσει το κράτος οφέλη από την αρπαγή περιουσιών Ελλήνων επιχειρηματιών της Κωνσταντινούπολης.

Την εποχή που έλαβε χώρα το πογκρόμ, του οποίου η ονομασία είναι γνωστή από τότε ως τα "Σεπτεμβριανά", η ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, είχε ορθοποδήσει μετά από μια περίοδο σχετικής κάμψης που είχε αρχίσει να σημειώνεται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '20 (συγκεκριμένα από το 1923, οπότε ξεκίνησε η εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάννης με την οποία υποτίθεται πως η ελληνική κοινότητα θα διατηρούνταν ανέπαφη και θα προστατευόταν). Σε αντίθεση με τη Συνθήκη της Λωζάννης, το τουρκικό κράτος ήδη από της δεκαετία του 1920 είχε προσπαθήσει να πλήξει τους εναπομείναντες Έλληνες της Τουρκίας με κάθε τρόπο. Στο πλαίσιο όλων αυτών των προσπαθειών, περιλαμβάνονταν πολιτικές, όπως αυτή του varlikvergisi. Το τελευταίο ήταν ένας φόρος που είχε επιβληθεί στα μέλη των μειονοτήτων στην Τουρκία και που αντιστοιχούσε στο διπλάσιο με τριπλάσιο της ακίνητης περιουσίας τους. Όσοι δεν είχαν τη δυνατότητα να πληρώσουν έναν τέτοιο φόρο, ή έβλεπαν την κινητή και ακίνητη περιουσία τους να κατάσχεται ή στέλνονταν σε

προγράμματα καταναγκαστικής εργασίας στο εσωτερικό της Ανατολίας. Πολλοί εξ αυτών μάλιστα τότε είχαν χαθεί, λόγω των κακουχιών.

Η κοινότητα πάντως μετά το 1947 είχε αναγεννηθεί σε σημαντικό βαθμό, λόγω και της εισαγωγής του πολυκομματισμού στην τουρκική πολιτική ζωή, στοιχείου δηλαδή που είχε συμβάλλει στην χαλάρωση των καταπιεστικών μέτρων που υφίσταντο οι Έλληνες της Πόλης. Τα τουρκικά κόμματα της εποχής άλλωστε ήθελαν να προσεταιριστούν τις ψήφους και της ελληνικής μειονότητας, δεδομένη ότι αυτή διέθετε στις τάξεις της στελέχη, τα οποία είχαν μεγάλη οικονομική δύναμη. Στο πλαίσιο μάλιστα την πολιτικής ζωής της Τουρκίας εκείνη την εποχή, είναι χαρακτηριστικό πως από τη μια μεριά το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα του οποίου πρόεδρος ήταν ο ήρωας του πολέμου του 1919-1922 εναντίον των Ελλήνων, Ισμέτ Ινονού και το άλλο ήταν το Δημοκρατικό Κόμμα των Τζελάλ Μπαγιάρ και Αντνάν Μεντερές.⁸⁰

Στο διάστημα μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ως τις αρχές με μέσα της δεκαετίας του 1950, η ελληνική ομογένεια της Κωνσταντινούπολης, είχε φτάσει και πάλι σε επίπεδα αξιολογής ακμής. Εντούτοις όμως, τότε είναι που θα ξεκινήσουν σταδιακά και πάλι οι πιέσεις εις βάρος της. Πιέσεις που είχαν συνδεθεί εκείνη την περίοδο σαφώς και με το θέμα του Κυπριακού (διάσταση για την οποία γίνονται ακόμα περισσότερες αναφορές στην επόμενη ενότητα).

Τα γεγονότα που αφορούν το πογκρόμ, όπως έχει προαναφερθεί είχαν ξεκινήσει με αφορμή τη βόμβα που εξερράγη στις 5 Σεπτεμβρίου του 1955 στο σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη, όπου στεγάζεται και το τουρκικό προξενείο. Η βόμβα στην πραγματικότητα είχε μεταφερθεί από την Τουρκία (μετά από σχεδιασμό του τουρκικού παρακράτους της εποχής) από έναν Έλληνα υπήκοο φοιτητή, ο οποίος ήταν τουρκικής καταγωγής και με γενέτειρά του την Κομοτηνή. Παρ' όλο που η βόμβα στην πραγματικότητα δεν είχε προξενήσει μεγάλες ζημιές, οι τουρκικές εφημερίδες (όπως η *Hurriyet*, η *InstabulEkspress* και άλλες) αμέσως μεγαλοποίησαν τα γεγονότα κάνοντας λόγο για μεγάλες καταστροφές. Τα νέα της βομβιστικής ενέργειας, δηλαδή της προβοκάτσιας των τουρκικών κρατικών υπηρεσιών, μεταδόθηκαν γρήγορα στην Πόλη και αποτέλεσαν τη θρυαλλίδα για το ξέσπασμα του πογκρόμ.

---

⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 140

Είναι ενδεικτικό πως στα πλήθη των εξαγριωμένων Τούρκων που έλαβαν μέρος στο πλιάτσικο, τις καταστροφές, τις δολοφονίες και τις επιθέσεις, είχαν προστεθεί στην πορεία και πλήθη ρακένδυτων ανθρώπων. Στη Μεγάλη Οδό του Πέραν και στον Γαλατά, τα πεζοδρόμια και οι δρόμοι ολόκληροι είχαν καταντήσει αδιάβατοι, λόγω του ύψους των συσσωρευμένων εμπορευμάτων, περιουσία και μόχθος μιας ζωής, ριγμένη έξω από τα ρωμαίικα καταστήματα.⁸¹

Οι εκκλησίες και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είχαν αποτελέσει αναμφίβολα βασικούς στόχους αυτού του πογκρόμ. Ο μαινόμενος όχλος είναι χαρακτηριστικό πως δεν είχε σεβαστεί ούτε τα νεκροταφεία και μάλιστα σε αυτές τις καταστροφές και το πλιάτσικο είχαν λάβει μέρος και στρατιώτες. Είναι ενδεικτικό επί παραδείγματι, ότι στις 7 Σεπτεμβρίου μέσα στην κεντρική αίθουσα δεξιώσεων της Μεγάλης του Γένους Σχολής, στρατιώτες είχαν καταξেসκίσει πίνακες με τις μορφές διαφόρων καθηγητών και ευεργετών.⁸²

Εδώ δεν θα πρέπει να λησμονηθεί πως την περίοδο εκείνη το κατά κεφαλήν εισόδημα της Τουρκίας είχε μειωθεί, τη στιγμή που η κοινωνία σε ένα μεγάλο ποσοστό παρέμενε κατά βάση αγροτική. Η προσπάθεια της τουρκικής, πολιτικής ελίτ της εποχής εκείνης, να στρέψει την κοινή γνώμη κατά των "κακών" Ελλήνων, σε συνδυασμό με τις πρώτες αναφορές των Τούρκων πολιτικών στο κυπριακό ζήτημα, ήταν κάτι που αναμφίβολα συνέφερε εκείνη την ελίτ τότε, δεδομένου ότι έτσι η προσοχή της κοινής γνώμης της χώρας θα στρεφόταν σε άλλα ζητήματα και όχι σε αυτά των εσωτερικών προβλημάτων.

Με άλλα λόγια, φαίνεται εδώ, ότι τα γεγονότα είχαν και ένα σαφέστατο «κοινωνικοταξικό» χαρακτήρα. Πολλοί παρατηρητές έχουν υπογραμμίσει ότι οι δράστες των επεισοδίων προέρχονταν από χαμηλά κοινωνικά στρώματα «ένα πλήθος από τον συρφετό των κατώτατων τάξεων»⁸³: «Επεκράτουν τύποι ύποπτοι, ρυπαροί, κακοντυμένοι, ανυπόδητοι, πολλαίφουσιογνομίαιξέναι προς τον κανονικόνπληθυσμόν του Πέραν, της πλέον συγχρονισμένης συνοικίας της Ισταμπούλ. Αλήται, Λαζοί, χωρικοί με "γεμενιά" ή τσαρούχια από λάστιχα

---

⁸¹ Ο.π.σ. 12

⁸² A. Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek - Turkish Relations: 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Athens, 1983, σελ. 55

⁸³ Έκφραση του προξένου των ΗΠΑ στην εφημερίδα *İstanbul Ekspres*. Παρατίθεται από το Σ. Βρυώνη, *Ο μηχανισμός της Καταστροφής. Το τουρκικό πογκρόμ της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955* (Αθήνα 2007), σελ. 159-160

αυτοκινήτου, Κούρδοι με σαρίκια κ.λπ., όλοι αυτοί είχαν προστεθεί εις το σύνηθες πλήθος των διαδηλωτών, τους φοιτητάς, τα παιδιά, τους μικροαστούς και τους εργάτας».⁸⁴ Ο «κοινωνικός» χαρακτήρας των γεγονότων χρησιμοποιήθηκε από τους κυβερνητικούς κύκλους προκειμένου να διασκεδάσουν κάθε υποψία για δική τους υπαιτιότητα. Ωστόσο η «αντιπλουτοκρατική» διάσταση των γεγονότων, ειδικά σε περιοχές όπως το Πέρα, υπήρξε ως ένα βαθμό αντικειμενικό γεγονός.⁸⁵

Βέβαια τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Παρά το στερεότυπο που συστηματικά καλλιεργεί ο τουρκικός εθνικισμός, αλλά και η ελληνική φιλολογία περί «χαμένων πατρίδων», οι Ρωμιοί δεν ήταν αποκλειστικά αστοί του Πέρα.⁸⁶ Για αυτό το λόγο τα Σεπτεμβριανά δεν αποτελούν απλώς μια «ταξική σύγκρουση» μεταξύ του «γκιαβούρ» Πέρα/Κωνσταντινούπολης και της μουσουλμανικής/τουρκικής επαρχίας.⁸⁷ Οι δημοσιογραφικές πληροφορίες της εποχής αγνόησαν σε μεγάλο βαθμό τα γεγονότα που έλαβαν μέρος στα προάστια που ζούσαν Ρωμιοί των πτωχότερων λαϊκών τάξεων.⁸⁸

---

⁸⁴ Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2000), σελ. 83-84. «Μέγα μέρος εξ αυτών αποτελείται από "χαμάληδες", έχοντας ως ισόβιον επάγγελμα να μεταφέρουν εις την ράχην των αντί ελαχίστης αμοιβής το βάρος μισού φορτίου ενός καμιονίου. Επίσης έχουν μεταφερθή εις το κέντρον της πόλεως διά φορηγών αυτοκινήτων λιμενεργάται, βαρκάρηδες, χωρικοί». *Allgemeine Zeitung*, 15.9.1955. Παρατίθεται από το Χ. Χρηστίδη, ό.π., σελ. 90

⁸⁵ Η συμμετοχή εργατών από διάφορους κλάδους στα γεγονότα ήταν μαζική. Από τους 977 κρατούμενους στο στρατόπεδο Σελίμιγιε μετά τα γεγονότα οι 607, δηλαδή κοντά στα δύο τρίτα, ήταν εργάτες. Αν λάβει κανείς υπόψη του τον αριθμό των οργανωμένων σε σωματεία εργατών μεταξύ των κρατούμενων, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι αμέσως μετά τα επεισόδια απαγορεύθηκε η λειτουργία 34 σωματείων. Ν. Γκιουβέν, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες. Τα επεισόδια εναντίον των μη μουσουλμάνων της Τουρκίας (6/7 Σεπτεμβρίου 1955)* (Αθήνα 2006), σελ. 123

⁸⁶ Ακόμα και σε πολύ σημαντικές πρόσφατες επιστημονικές μελέτες για τη μειονότητα των Ρωμιών συναντάμε την αναπαραγωγή του συγκεκριμένου στερεότυπου. Έτσι, όταν προσπαθεί να δώσει μια εξήγηση στο γιατί οι Ρωμιοί συνεχίζουν να υποστηρίζουν το Δημοκρατικό Κόμμα μετά τα Σεπτεμβριανά, ο Akgönlü υπογραμμίζει ότι η φιλελεύθερη οικονομική πολιτική του Δημοκρατικού Κόμματος έβρισκε σύμφωνους τους Ρωμιούς που, σύμφωνα πάντα με το συγγραφέα, στη «συντριπτική πλειονότητά» τους απασχολούνταν με το «εμπόριο». S. Akgönlü, *TürkiyeRumlarıUlus-DevletÇağındanKüreselleşmeÇağınaBirAzınlığınYokOluşSüreci* (Istanbul 2007), σελ. 212

⁸⁷ Για την επικαιροποίηση αυτής της εικόνας σύγκρουσης μεταξύ του «κοσμοπολιτισμού» των μειονοτήτων και του «επαρχιωτικού» εθνικισμού σε μια τελείως διαφορετική συγκυρία και με μια επίσης διαφορετική ερμηνεία βλ. Κ. Ανδριανοπούλου, – Φ. Μπενλίσοϊ, «Οι μεταμορφώσεις μιας πόλης ή τα ευπώλητα της Πόλης», *Ενθέματα* 397 (2006), σελ. 28-29

⁸⁸ Στις σχετικά απομακρυσμένες από το κέντρο περιοχές της Πόλης οι επιθέσεις είχαν περισσότερο τη μορφή εισβολών σε κατοικίες, τραυματισμών, αλλά και βιασμών. Χ. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά* (Αθήνα 2000), σελ. 117-120. Σύμφωνα με ελληνικές πηγές, 200 γυναίκες βιάστηκαν στη διάρκεια των επεισοδίων. Βλ. Α. Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974* (Athens 1983), σελ. 257-258

4ο Κεφάλαιο: Ο πολιτικός παράγοντας ως προς την εξέλιξη της τουρκικής οικονομίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο

Με βάση τα όσα ήδη έχουν επισημανθεί πιο πάνω, γίνεται φανερό, ότι ένας σημαντικός παράγοντας που σχετίστηκε με το πλαίσιο των εξελίξεων στην τουρκική οικονομία από το 1945 ως τις αρχές της δεκαετίας του 1960 ήταν οι πολιτικές εξελίξεις στην Τουρκία. Η ίδια η χώρα δεν είχε πάρει μέρος στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και είναι χαρακτηριστικό πως εκείνη την περίοδο σε κάποιο βαθμό είχε συνεργαστεί με τη ναζιστική Γερμανία σε οικονομικό και εμπορικό επίπεδο. Αυτό ωστόσο μετά το 1945 δεν είχε εμποδίσει τους νικητές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα τους Δυτικούς δηλαδή Άγγλους και Αμερικάνους να προσεταιριστούν την συγκεκριμένα χώρα (παρόλο που στη διάρκεια του πολέμου είχε συνεργαστεί ενεργά με τους Γερμανούς, καθώς τροφοδοτούσε συνεχώς την ναζιστική πολεμική μηχανή με μεγάλες ποσότητες χρωμίου).⁸⁹

Ωστόσο, η είσοδος της Τουρκίας στο πλευρό των Συμμάχων το Φεβρουάριο του 1945, επρόκειτο να παίξει σημαντικό ρόλο, σχετικά με την μελλοντική ένταξη της χώρας στους πολιτικούς και στρατιωτικούς μηχανισμούς του δυτικού κόσμου. Αυτή η εξέλιξη παράλληλα θα έπαιξε σημαντικό ρόλο, αναφορικά με το πλαίσιο των αλλαγών που άρχισαν να λαμβάνουν χώρα στην οικονομία της χώρας μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μια σημαντική παράμετρος, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο ως προς την επιθυμία των Αμερικάνων να επέμβουν στην περιοχή και να αποκτήσουν στρατηγικά τον έλεγχο και της μικρασιατικής χερσονήσου, ήταν ο Ελληνικός Εμφύλιος (1946-49). Η αστάθεια που προέκυψε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 μέσα από τη σύγκρουση κομμουνιστών και εθνικιστών - βασιλικών, αλλά και ο κίνδυνος που υπήρξε κάποια στιγμή οι πρώτοι να πάρουν την εξουσία, έπεισε τον αμερικανικό παράγοντα για την ανάγκη διασφάλισης της παρουσίας των Αμερικάνων στην Ελλάδα, αλλά και στην Τουρκία. Μια παρουσία που θα ήταν τόσο πολιτικοστρατιωτική όσο και οικονομική.⁹⁰

---

⁸⁹ E.J. Zürcher *Turkey. A modern history*, I. B. Tauris, London & New York, 1993, σελ. 208

⁹⁰ J.A. Huston *Outposts and Allies: US Army Logistics in the Cold War 1945-1953*, Susquehanna University Press, 1988, σελ. 192

Αυτός ο προσεταιρισμός ήταν συνυφασμένος με τους μεταπολεμικούς στρατηγικούς σχεδιασμούς των Αμερικάνων για την περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, μια περιοχή που δεν έπαυε να έχει τεράστια σημασία για τα αμερικανικά γεωστρατηγικά συμφέροντα, υπό το βάρος της αντιπαράθεσης που προέκυψε με τη Σοβιετική Ένωση, αμέσως μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η υποστήριξη που δόθηκε έκτοτε στην Τουρκία εκ μέρους των Αμερικάνων, εκφράστηκε με ενάργεια διαχρονικά και με την ανάπτυξη ενός ολόκληρου μυστικού μηχανισμού, στον οποίο συμμετείχαν στρατιωτικοί και πολιτικοί της Τουρκίας και οι οποίοι συνεργάστηκαν με πράκτορες της CIA, με απώτερο στόχο την ποδηγέτηση λαϊκών και εργατικών κινημάτων που είχαν σχέση με τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς. Και αυτό, καθώς έτσι θεωρήθηκε, πως θα καταπολεμούσαν οι όποιες προσπάθειες επιρροής των Σοβιετικών στην Ανατολική Μεσόγειο. Εξάλλου, το έντονο αμερικανικό ενδιαφέρον για την Τουρκία, είχε να κάνει και με τις πιέσεις που είχε δεχθεί από τη Σοβιετική Ένωση, μετά τα τέλη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η χώρα, προκειμένου να δώσει στρατιωτικές βάσεις στην περιοχή των Δαρδανελίων. Στρατηγικά, μια τέτοια κίνηση, θα έφερνε τους Σοβιετικούς στην περιοχή της Μεσογείου και παράλληλα, θα μπορούσε να αποτελέσει κίνδυνο για τα αμερικανικά συμφέροντα σε περιοχές, όπως το Κανάλι του Σουέζ και η Μέση Ανατολή.⁹¹

Η ιδιαίτερη σχέση της Τουρκίας με τους Αμερικάνους, θα ξεκινούσε το 1947, όταν το Κογκρέσο των Η.Π.Α. αποφάσισε να εντάξει την χώρα στους σχεδιασμούς τους Σχεδίου Τρούμαν για την οικονομική ανασυγκρότηση διαφόρων χωρών τη Ευρώπης. Το σχέδιο παροχής οικονομικής βοήθειας (αναφορικά με το οποίο άλλωστε ήδη δόθηκαν ορισμένα στοιχεία, ως προς τα ποσά που έλαβε η Τουρκία τέλη της δεκαετίας του 1940 και αρχές της δεκαετίας του 1950) αποσκοπούσε στο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε να περιοριστούν οι όποιες τυχόν κοινωνικές αναταραχές που θα ήταν δυνατόν μελλοντικά να στρέψουν την χώρα προς τον κομμουνισμό και τη Σοβιετική Ένωση.⁹²

---

⁹¹Barlas, D., &Şuhnaz Y., (2016)."Managing the transition from Pax Britannica to Pax Americana: Turkey's relations with Britain and the US in a turbulent era (1929–47)." *Turkish Studies*, σελ. 20

⁹²Moskin R.J., *American Statecraft: The Story of the US Foreign Service*, St. Martin's Press, 2013, σελ. 204

Εν τω μεταξύ ακριβώς αυτή η διάσταση της αμερικανικής βοήθειας και των ειδικότερων σχέσεων που ανέπτυξαν μεταπολεμικά οι Τούρκοι με τις Η.Π.Α. αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα για την εφαρμογή στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας του πολυκομματικού συστήματος από το 1950 και έπειτα. Η ανάδυση του Δημοκρατικού Κόμματος του ΑντνάνΜεντερές θα πρέπει να ερμηνευθεί σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όπου πλέον η χώρα φαινόταν να εισέρχεται ιστορικά σε μια διαδικασία ανοιγμάτων τόσο στο πολιτικό, όσο και στο οικονομικό πεδίο.⁹³

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ, πως ήδη εξάλλου στα πλαίσια του κεμαλικού συστήματος στην Τουρκία, από νωρίς είχε εκφραστεί η τάση της ανάπτυξης στενών σχέσεων με το Δυτικό κόσμο και η αντιπαράθεση αντίστοιχα με τα αριστερά πολιτικά κινήματα. Κάτι τέτοιο άλλωστε, ήταν συναφές με την ανάδυση της βασικής αρχής του Κεμαλισμού, δηλαδή του στοιχείου του εθνικισμού.

Πέραν όλων των παραπάνω, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι η σχέση της Τουρκίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο θα ισχυροποιούνταν ακόμα περισσότερο μέσα από γεγονότα, όπως η συμμετοχή της στον Πόλεμο της Κορέας στο πλευρό των δυτικών Συμμάχων (υπό την αιγίδα των Η.Π.Α.). Η παρουσία των Τούρκων στη συγκεκριμένη πολεμική αναμέτρηση δεν ήταν μεν ιδιαίτερα μεγάλη (συμμετείχαν περίπου 14.000 άτομα), αλλά με βάση τη συμμετοχή των Τούρκων στρατιωτών σε ορισμένες από τις σημαντικότερες πολεμικές αναμετρήσεις εκείνου του πολέμου, ήταν ενδεικτική της σημασίας που επέδειξαν οι τουρκικές ηγεσίες της περιόδου, δηλαδή οι κυβερνήσεις του ΑντνάνΜεντερές στη σχέση με τους Αμερικάνους. Εξάλλου, θα πρέπει να σημειωθεί εδώ πως η Τουρκία ήταν η δεύτερη χώρα μετά από τις Η.Π.Α. που απάντησε θετικά σε Ψήφισμα του ΟΗ.Ε. εκείνη την περίοδο για την συγκρότηση ενός διεθνούς στρατιωτικού σώματος που θα αποστελλόταν στην Κορέα.⁹⁴

Κατά τη δεκαετία του 1950 επίσης, η Τουρκία επρόκειτο να ενταχθεί στο NATO. Αυτό συνέβη το 1952 συγκεκριμένα, δηλαδή κατά τον δεύτερο προς τρίτο χρόνο της κυβέρνησης του Μεντερές στην εξουσία. Αυτοί οι οποίοι είχαν τον πρωταγωνιστικό ρόλο, ως προς την διαδικασία ένταξης της Ελλάδας και της

---

⁹³Harris, George S., and Bilge C., eds. *Studies in Atatürk's Turkey: the American dimension*, Brill, Leyden, 2009, σελ. 38

⁹⁴Blair, C., *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Anchor editions, 1989, σελ. 43

Τουρκίας ήταν οι Αμερικάνοι και οι Βρετανοί. Η ανάγκη ένταξης της Τουρκίας στο NATO υπαγορευόταν από το ότι η χώρα γειτόνευε άμεσα με την Σοβιετική Ένωση (στην περιοχή του Καυκάσου) και παράλληλα μπορούσε γεωστρατηγικά να αποτελέσει ένα σημαντικό ανάχωμα της σοβιετικής επιθετικότητας.

Εξάλλου, αυτή ήταν και η περίοδος κατά την οποία η Τουρκία υιοθέτησε το δόγμα του Αμερικάνου Ντουάιτ Αϊζενχάουερ ως προς την δημιουργία μιας στιβαρής συμμαχίας των Αμερικάνων με χώρες της ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Στα πλαίσια μιας τέτοιας συμμαχίας, η ανάδυση, πέραν των στρατιωτικών και πολιτικών σχέσεων, και των στενών οικονομικών σχέσεων είχε ιδιαίτερη σημασία.

Κεφάλαιο 5ο: Ο παράγοντας της ανάδυσης ενός ισχυρού εργατικού κινήματος

Η εμφάνιση της εργατικής τάξης ως μιας δύναμης στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας είναι ουσιαστικά ένα φαινόμενο των ετών μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η οργανωμένη έκφραση αυτής της τάξης, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, έκαναν κι αυτές την εμφάνισή τους αυτά τα χρόνια. Και οι δύο αυτές εξελίξεις συνδέονται στενά με τη διαδικασία της ταχείας εκβιομηχάνισης στη μεταπολεμική Τουρκία. Στη δεκαετία του 1940, η βιομηχανία και ο κατασκευαστικός τομέας αντιπροσώπευαν περίπου το 20%, και η μεταποίηση λίγο περισσότερο από 10%, της εθνικής παραγωγής. Από το 1950, τα μερίδια αυτά άρχισαν να αυξάνονται, συνοδευόμενα από ανάλογη μείωση του αγροτικού τομέα. Από το 1970, η μεταποίηση αντιπροσώπευε το ένα πέμπτο του ΑΕΠ, και από το 1978 στον τομέα αυτόν αναλογούσε μεγαλύτερο μερίδιο στο ΑΕΠ απ' ό τι στη γεωργία.

Σημαντική εσωτερική μετανάστευση συνόδευσε αυτή την ανάπτυξη της βιομηχανίας, διογκώνοντας τον αστικό πληθυσμό της χώρας. Η ταχεία εκμηχάνιση της τουρκικής γεωργίας στις αρχές του 1950 απελευθέρωσε μεγάλο αριθμό αγροτών από τη γεωργική παραγωγή. Ο Kemal Karpat, στο βιβλίο του, *Γκετζέκοντού: Αγροτική μετανάστευση και αστικοποίηση*,⁹⁵ υπολογίζει ότι περίπου ένα εκατομμύριο αγρότες έχασαν τη δουλειά τους λόγω των 40.000 τρακτέρ που εισήχθησαν αυτή την περίοδο. Ενώ το 1950 λιγότερο από το ένα πέμπτο του πληθυσμού ζούσε στις πόλεις, από το 1980, ο αστικός και ο αγροτικός πληθυσμός ήταν περίπου το ίδιο. Περίπου το 40% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απασχολούνταν τώρα σε τομείς εκτός της γεωργίας.

Ίσως περισσότερο από αυτούς τους γενικούς δείκτες, μαρτυρούν την ανάπτυξη της βιομηχανικής εργατικής τάξης στην Τουρκία ο αριθμός και το μέγεθος των εργοστασίων, και η απασχόληση που αντιπροσωπεύουν. Στη διεξοδική μελέτη του για τους χώρους εργασίας στη μεταποιητική βιομηχανία, ο Bademli κάνει διάκριση μεταξύ «εργοστασίων» με τη σύγχρονη έννοια και «μη-εργοστασιακών χώρων

---

⁹⁵ K. Kemal, *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976. Ως *Gecekondu* ονομάζονται οι φτωχογειτονιές/παραγκουπόλεις στις οποίες συνωστίζονταν οι μετανάστες από την ύπαιθρο. Ο όρος σημαίνει, χτισμένο τη νύχτα, επειδή τα σπίτια σ' αυτές τις γειτονιές χτιζόταν παράνομα, κατά τη διάρκεια της νύχτας.

εργασίας.» Ο αριθμός των χώρων εργασίας μεταποίησης υπερδιπλασιάστηκε στα 20 χρόνια μετά το 1950.

Αυτά που μπορούν να οριστούν αυστηρά ως «εργοστάσια» οκταπλασιάστηκαν κατά την ίδια περίοδο. Η κρίσιμη σημασία αυτών των εργοστασίων είναι το αντιστάθμισμα του μικρού τους αριθμού όταν δούμε το μερίδιο της συνολικής μεταποιητικής παραγωγής και των εργαζομένων που απασχολούνται στον τομέα της μεταποίησης. Έτσι, καθ' όλη τη δεκαετία του 1950 και του 1960, η εργατική τάξη συγκεντρώνεται σε όλο και μεγαλύτερους αριθμούς σε σύγχρονα, μεγάλα εργοστάσια. Αυτό συνέβη κυρίως σε τρεις γεωγραφικές περιοχές: Ισταμπούλ / επαρχίες Κοτζάελι-Σαγγάριου / τρίγωνο της Προύσας στην περιοχή του Μαρμαρά, Σμύρνη και τα περίχωρά της και ζώνη της Μερσίνα / Άδανα / Αλεξανδρέττα κατά μήκος της ακτής της Ανατολικής Μεσογείου.⁹⁶

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940, τρεις ξεχωριστές νομοθετικές πράξεις, που εγκρίθηκαν το 1925, το 1936 και το 1938, απαγόρευαν τη δημιουργία των «επαγγελματικών οργανώσεων» και οργανώσεων που «βασίζονται σε μια κοινωνική τάξη.» Το μονοκομματικό κράτος, καλυμμένο με την κεμαλική φαντασίωση μιας «αταξικής, χωρίς κάστες, ενοποιημένης κοινωνίας», έδειξε ένα πατερναλιστικό ενδιαφέρον για τα προβλήματα της εργασίας, ενώ απαγόρευσε αυστηρά κάθε αυτοοργάνωση των εργατών. Το 1947, η κυβέρνηση δημοσίευσε ένα νέο νόμο για τις Ενώσεις που επέτρεπε τα συνδικάτα, αλλά δεν αναγνώριζε το δικαίωμα της απεργίας.

Η χρονική στιγμή του νόμου αυτού σχετίζεται πιθανώς με διάφορους παράγοντες: την προσπάθεια της Τουρκίας να πάρει τη θέση της στον μεταπολεμικό «ελεύθερο κόσμο»· το ενδιαφέρον της κυβέρνησης να κερδίσει λαϊκή υποστήριξη πριν από τις πρώτες γενικές εκλογές υπό το νέο πολυκομματικό καθεστώς· και την ανησυχία να προκαταλάβει οποιαδήποτε αυθόρμητη αυτοοργάνωση της εργατικής τάξης, η οποία είχε υποφέρει δυσανάλογα από τη λιτότητα των χρόνων του πολέμου. Η δυνατότητα για μια τέτοια αυτοοργάνωση αποδείχθηκε τον επόμενο χρόνο, όταν περίπου 52.000 εργάτες ήταν οργανώθηκαν

---

⁹⁶E.J.Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004*, σελ. 321

σε 73 σωματεία. Μόνο μια δεκαετία αργότερα, σχεδόν 300.000 εργαζόμενοι ήταν στα συνδικάτα.⁹⁷

Τον Ιούλιο του 1952, πολλά σωματεία από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τα Άδανα και άλλα βιομηχανικά κέντρα συναντήθηκαν για να σχηματίσουν την Türk-İş, την Τουρκική Συνομοσπονδία Συνδικάτων, με 150.000 μέλη περίπου. Από την αρχή, τα διαπιστευτήρια της Türk-İş ως ανεξάρτητου οργανισμού ήταν αμφίβολα. Στην πρώτη συνάντηση της Türk-İş στη Σμύρνη παρευρέθηκε ο υπουργός Εργασίας. Αυτό εξηγεί την έντονη κυβερνητική επιρροή στην Türk-İş, και τον ολοκληρωτικά ανασχετικό ρόλο που έπαιξε η οργάνωση στους αγώνες των εργατών, που εξαπλώθηκαν γρήγορα κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970.⁹⁸

Το 1960, στην πραγματικότητα, αντιπροσωπεύει κάτι σαν ορόσημο στην ιστορία της Τουρκίας, καθώς τα άλματα της οικονομικής ανάπτυξης αποτυπώθηκαν στην κοινωνικοπολιτική σφαίρα με μια αξιοσημείωτη δυναμική. Δύο παράγοντες διασταυρώνονται αυτήν την περίοδο για να προσδώσουν στη δεκαετία ιδιαίτερη πολυπλοκότητα και ενδιαφέρον. Πρώτον, το νέο σύνταγμα που ψηφίστηκε το 1961, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα το προηγούμενο έτος, διεύρυνε τα δημοκρατικά δικαιώματα. Αυτό έδωσε πολύ μεγαλύτερα περιθώρια για την κοινωνική και πολιτική οργάνωση, την αντιπολίτευση και την κριτική σκέψη.⁹⁹

Το Εργατικό Κόμμα Τουρκίας (TİP - *Türkiye İşçi Partisi*) ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας και σημείωσε γρήγορα κάποιες κοινοβουλευτικές επιτυχίες. Προέκυψαν μαχητικές οργανώσεις νεολαίας. Οι δημοσιεύσεις και η ευρεία συζήτηση της σοσιαλιστικής λογοτεχνίας πολλαπλασιάστηκαν. Οι απεργίες, που τώρα νομιμοποιήθηκαν, έγιναν κάτι το συνηθισμένο. Οι εξελίξεις αυτές συνέπεσαν με την ταχεία οικονομική ανάπτυξη, ένα συνδυασμό που επέβαλε σοβαρές πιέσεις στις υπάρχουσες δομές της τουρκικής κοινωνίας και έδωσε έκφραση σε αυτές τις πιέσεις.

---

⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 321

⁹⁸ Α., Σαμίμ, *Η τραγωδία της τουρκικής αριστεράς*, Στοχαστής, Αθήνα 1983, σελ. 29

⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 33

Συμπεράσματα

Με βάση τα όσα τονίστηκαν πιο πάνω, γίνεται σαφές, ότι μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο διαφόρων παραγόντων που επρόκειτο να παίξουν καθοριστικό ρόλο στο να προωθηθούν σταδιακά μεταβολές στην τουρκική οικονομία. Αυτό το πλαίσιο μεταβολών εξάλλου θα καθίστατο πιο προφανές ειδικότερα κατά τη δεκαετία του 1950, με την άνοδο στην εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος, με πρωθυπουργό τον Αντνάν Μεντερές.

Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη γενικότερα πως οι οικονομικές μεταβολές που έλαβαν χώρα μεταπολεμικά στη γειτονική χώρα, συνέβησαν σε μια κοινωνία που ήδη από τις αρχές περίπου του 20ου αιώνα είχε διαποτιστεί πλέον με τις αρχές του Κεμαλισμού. Με αυτόν τον τρόπο, είχε οικοδομηθεί ένα συγκεκριμένο κοινωνικό μοτίβο στην σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία, όπου κυριαρχούσαν συνισταμένες, όπως ο εθνικισμός και ο λαϊκισμός. Δίπλα σε αυτά σε ένα επίσημο ιδεολογικό επίπεδο παράλληλα είχε ευνοηθεί και η αρχή της επαναστατικότητας, που υποτίθεται πως αγκάλιαζε όλο το λαό. Εντούτοις όμως ίσως η πιο σημαντική από όλες τις παραμέτρους να ήταν αυτή του εθνικισμού, στοιχείο που για παράδειγμα φάνηκε αργότερα κατά το 1955 στα γεγονότα του πογκρόμ του Σεπτεμβρίου εναντίον των Ελλήνων της Πόλης.

Μια άλλη διάσταση, η οποία αποτέλεσε κύριο γνώρισμα της τουρκικής κοινωνίας και που σε κάποιο βαθμό παράλληλα είχε χαρακτηρίσει και τον χαρακτήρα της τουρκικής οικονομίας κατά την δεκαετία του 1950 και σαφώς και κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 (μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) ήταν το γνώρισμα του κρατισμού. Ο τελευταίος αναμφίβολα είχε αποτελέσει και κατά την εξεταζόμενη περίοδο αλλά και διαχρονικά στα πλαίσια του τρόπου οργάνωσης διαφόρων θεσμών της τουρκικής κοινωνίας, ένα πολύ σημαντικό γνώρισμα. Ο κρατισμός είχε αποτελέσει μια παράμετρο, η οποία σίγουρα επηρέασε σε καθοριστικό βαθμό το στυλ και τη δομή της τουρκικής οικονομίας.

Είναι ενδεικτικό άλλωστε, ότι δεν εξαφανίστηκε ούτε κατά την εξεταζόμενη περίοδο, όταν δηλαδή φάνηκε πως είχαν αρχίσει πλέον να τίθενται κάποιες βάσεις, με τις οποίες ξεκίνησε μια σειρά αλλαγών και μεταρρυθμίσεων σε πεδία της δημόσιας ζωής, όπως αυτό της οικονομίας. Στα πλαίσια του κρατισμού και σε συνάρτηση με στοιχεία του ευρύτερου κεμαλικού ιδεολογικού οικοδομήματος, και

πάλι είχαν παραμείνει έντονα στοιχεία του συστήματος του κρατισμού και των άμεσων παρεμβασμών του κράτους στην οικονομική ζωή της χώρας, παρεμβασμών που συνδέονταν και με τα στενά κομματικά συμφέροντα του κυβερνώντος πολιτικού κόμματος.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Μεντερές, η χώρα επρόκειτο να γνωρίσει μια πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και αυτό ήταν σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα μιας σειράς μεταρρυθμίσεων που είχαν προωθηθεί κατά την εν λόγω περίοδο. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις ήταν συνυφασμένες, όπως ήδη επισημάνθηκε και πιο πάνω, με τα αιτήματα που είχαν εκφραστεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία εκ μέρους παραγόντων της πολιτικής και οικονομικής ζωής του τόπου, όπως η τουρκική μπουρζουαζία, να υπάρξει σταδιακά μια διαδικασία απελευθέρωσης της οικονομίας και της ανάπτυξής της σε μια νέα βάση, όπου πλέον δεν θα είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο οι παλιές οικονομικές ελίτ του στενού κρατικού μηχανισμού. Παράλληλα, ένας άλλος παράγοντας που λήφθηκε πολύ σοβαρά υπόψη εδώ ήταν η μεγάλη και συμπαγής τάξη των Τούρκων αγροτών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Μεντερές θα είχαν την ευκαιρία να μπουν πολύ πιο ενεργά στο παιχνίδι της ανακατανομής του εθνικού πλούτου, αποκτώντας συγχρόνως νέες ευκαιρίες αύξησης των εισοδημάτων τους. Δεν είναι εξάλλου, ότι υπό αυτό το πρίσμα, κατά την συγκεκριμένη εποχή δόθηκε μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της ανάπτυξης της γεωργικής βιομηχανίας και των μονάδων επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων.

Εν γένει στη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 φάνηκε πως θα μπορούσε να σημειωθεί ένα σημαντικό άνοιγμα της τουρκικής οικονομίας. Η τελευταία, με άλλα λόγια, θα ήταν δυνατόν, υπό το πρίσμα μιας σειράς νέων πραγματικοτήτων, όπως αυτές διαμορφώθηκαν για ένα μέρος του πλανήτη μεταπολεμικά, να εισέλθει σε μια φάση, όπου θα μπορούσαν να υπάρξουν περισσότερες επενδύσεις από το εξωτερικό, να αναπτυχθεί επίσης η ιδιωτική επιχειρηματικότητα ακόμα περισσότερο και να υπάρξει, αργά μεν, αλλά σταδιακά μια ολοένα εντεινόμενη εκβιομηχάνιση για την Τουρκία.

Κάποιες πολύ σημαντικές παράμετροι αυτής της περιόδου, ήταν καταρχήν το πολιτικό κλίμα που διαμορφώθηκε από τη μια μεριά σε αυτή τη χώρα και από

την άλλη, η θέση που κλήθηκε να αναλάβει η Τουρκία στο παιχνίδι των διεθνών γεωστρατηγικών και διπλωματικών συσχετισμών.

Σε ό, τι αφορά τις εξελίξεις στον πολιτικό τομέα, είναι δυνατόν να σημειωθεί, πως μετά από την ίδρυση της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, είχε κυριαρχήσει για πολλές δεκαετίες το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα που είχε δημιουργήσει ο Κεμάλ Ατατούρκ. Η κυριαρχία αυτή για αρκετό καιρό, ιδιαίτερα για όσο ζούσε ο ιδρυτής και πατέρας της Τουρκικής Δημοκρατίας, ήταν αναμφισβήτητη. Στην πορεία κι ενόσω ακόμα ζούσε ο Ατατούρκ, είχαν εκφραστεί ορισμένες σκέψεις και πρωτοβουλίες για την ανάδυση και άλλων πολιτικών φορέων στην πολιτική ζωή της χώρας που όμως δεν είχαν αποδώσει ιδιαίτερους καρπούς. Κι αυτό, καθώς ο ίδιος ο κεμαλικός, επίσημος κρατικός μηχανισμός τις είχε καταστείλει ή τις είχε απορροφήσει με επιτυχία στους κόλπους του.

Στην πορεία ωστόσο, και ειδικότερα μετά το θάνατο του Ατατούρκ το 1938, τα αιτήματα για την εγκαθίδρυση πλέον στην χώρα ενός συστήματος πολυκομματισμού, είχαν εντατικοποιηθεί. Αυτό φάνηκε κυρίως μέσα στη δεκαετία του 1940 και πλέον ήταν εμφανές πως ήταν κάτι που το αποζητούσαν ολοένα περισσότερο ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα (οι αγρότες σε γενικές γραμμές είχαν παραμείνει μάλλον απαθείς σε κάποιο βαθμό). Αποτέλεσμα όλων αυτών των διεργασιών, όπως φάνηκε και πιο πάνω, είχε υπάρξει η ανάδυση του πρώτου μεγάλου αντιπολιτευόμενου πολιτικού κόμματος στη ζωή και ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας, δηλαδή του Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο ανήλθε στην εξουσία με τις γενικές, βουλευτικές εκλογές του 1950.

Στην διαδικασία της προώθησης του πολυκομματισμού, θα μπορούσε να θεωρηθεί κάποιος πως κάποιο ρόλο παράλληλα είχε παίξει η συμπίεση των Τούρκων με τους Δυτικούς μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στα πλαίσια των νέων συσχετισμών του Ψυχρού Πολέμου. Οι Αμερικάνοι, για παράδειγμα, από τη μεριά τους είχαν αρχίσει να ασκούν κάποιες πιέσεις για την προώθηση ενός τέτοιου συστήματος, με το οποίο η Τουρκία θα έδινε στο εξωτερικό την εικόνα ενός κράτους, το οποίο κινούνταν πάνω - κάτω στα ίσια πλαίσια πολιτικού φιλελευθερισμού και πολυφωνίας με τις υπόλοιπες χώρες των πολιτικών και στρατιωτικών συμμαχιών, των οποίων ηγούνταν οι Αμερικάνοι.

Υπό το πρίσμα όλων των παραπάνω στοιχείων, θα ήταν δυνατόν επίσης να σημειωθεί πως στα πλαίσια του κοινωνικού σώματος σταδιακά είχε αρχίσει να κάνει ολοένα περισσότερο εμφανή την παρουσία της μια ανερχόμενη τάξη αστών (πέραν των Ελλήνων και των Αρμενίων), η οποία απαιτούσε πια το να καταστεί η οικονομία πιο ανοικτή. Σε αυτήν την περίοδο ήδη είχε προκύψει ένα ρήγμα ανάμεσα στην νέα μπουρζουαζία της Τουρκίας και την γραφειοκρατική ελίτ της χώρας που στήριζε ήδη από τη δεκαετία του 1920 τον έντονο κρατισμό.

Αυτό το ρήγμα είχε ενταθεί καθώς κατά την περίοδο του πολέμου, η ανώτερη γραφειοκρατική ελίτ είχε εκπονήσει ένα σχέδιο, με βάση το οποίο θα προτεινόταν η ακόμα μεγαλύτερη κρατικοποίηση της εθνικής οικονομίας. Παράλληλα εκείνα τα χρόνια, η τουρκική κυβέρνηση συνέστησε μια διυπουργική επιτροπή, η οποία ήταν επιφορτισμένη με την σύνταξη ορισμένων εκθέσεων. Αυτές οι εκθέσεις εξέταζαν το πώς θα μπορούσε η τουρκική οικονομία να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα της μεταπολεμικής πραγματικότητας. Η συγκεκριμένη επιτροπή αποτελούνταν από τα πλέον ριζοσπαστικά στοιχεία της γραφειοκρατικής ελίτ της εποχής. Τα σχέδιά της ήταν συνυφασμένα με πολιτικές σοσιαλιστικού χαρακτήρα.

Η ίδια η τουρκική κυβέρνηση δεν υιοθέτησε ποτέ μεν αυτές τις προτάσεις, αλλά από την άλλη μεριά, η ανώτερη αστική τάξη της εποχής κατάλαβε, πως ή θα έπρεπε να κόψει τους δεσμούς της με τη συγκεκριμένη γραφειοκρατική ελίτ ή ακόμα και να την ξεφορτωθεί. Η μεγαλοαστική τάξη θα πρέπει να σημειωθεί εδώ, πως κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε ισχυροποιηθεί ακόμα περισσότερο, λόγω των μεγάλων εναλλαγών στον πληθωρισμό της χώρας κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα.

Μια ενδιαφέρουσα διάσταση παράλληλα, ήταν το ότι το 1945, καθώς ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πλέον έληγε, ήταν φανερό πως με τη νίκη των μεγάλων δημοκρατικών δυνάμεων της Δύσης, ένας μεγάλο μέρος του κόσμου, με εξαίρεση εκείνες τις περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης, όπου είχε αρχίσει να κυριαρχεί το σοβιετικό οικονομικό μοντέλο, επρόκειτο να κυριαρχήσει ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, στο οποίο η νέα μεγάλη υπερδύναμη, δηλαδή οι Η.Π.Α., θα είχε πρωταγωνιστικό ρόλο. Εξαρχής τόσο η μεγαλοαστική τάξη της εποχής, όσο και σημαντικό μέρος της γραφειοκρατικής ελίτ είχε σαφή προτίμηση προς το

δυτικό οικονομικό σύστημα και κάτι τέτοιο ήταν συναφές ήδη και από την εποχή του Μουσταφά Κεμάλ με το στοιχείο της προσπάθειας για μεγαλύτερο εκδυτικισμό της χώρας και της κοινωνίας της.

Η μεγαλοαστική τάξη παράλληλα ένιωθε πως έπρεπε να αποκομίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερα οφέλη από αυτή την νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων στον οικονομικό τομέα. Κι αυτό από τη στιγμή που η Τουρκία θα καλούνταν να πάρει μέρος σε ένα πιο καπιταλιστικό διεθνές σύστημα. Έτσι, δεν είναι τυχαίο το ότι η πολιτική εξουσία της χώρας στην πορεία αποφάσισε να προβεί σε μια φιλελευθεροποίηση του πολιτικού και του οικονομικού συστήματος. Αυτό έγινε σαφές με την εμφάνιση του πρώτου αντιπολιτευόμενου πολιτικού κόμματος της Τουρκίας τον Ιούλιο του 1945. Ο ρόλος του στην πραγματικότητα δεν υπήρξε ποτέ σημαντικός μεν στην πολιτική ζωή του τόπου, αφετέρου όμως η σημασία του ήταν συμβολική από την άποψη, πως είχε αρχίσει να προωθείται πλέον η ιδέα για την εγκαθίδρυση ενός πολυκομματικού συστήματος στην Τουρκία. Μερικούς μήνες αργότερα, επρόκειτο να ιδρυθεί το λεγόμενο Δημοκρατικό Κόμμα της Τουρκίας (ιδρύθηκε στις 7 Ιανουαρίου του 1946). Το κόμμα που θα αποτελούσε το μεγάλο αντιπολιτευόμενο έναντι του κυβερνώντος Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, έγινε ευνοϊκά αποδεκτό και από την ίδια την κυβέρνηση εκείνης της περιόδου.

Συγχρόνως, η διαδικασία της σταδιακής φιλελευθεροποίησης της τουρκικής οικονομίας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν μια προϋπόθεση, προκειμένου οι Τούρκοι να συνεχίσουν να λαμβάνουν οικονομική βοήθεια από τους Αμερικάνους στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ. Αυτό σήμαινε συγχρόνως πως θα έπρεπε πια να εγκαταλειφθούν πολιτικές που είχαν σχέση με την εύνοια προς κοινωνικές και οικονομικές ομάδες, όπως, για παράδειγμα, οι διάφοροι μεγαλογαιοκτήμονες. Παράλληλα σημαίνει την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα και την βαρύτητα σε εκείνους τους τομείς της οικονομίας, όπου η Τουρκία υποτίθεται πως διέθετε ένα σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως η γεωργία.

Οι νέες τάσεις εκφράστηκαν το 1947 με το λεγόμενο Αναπτυξιακό Σχέδιο, το οποίο είχε οργανωθεί σε συνάρτηση με το λεγόμενο Σχέδιο Μάρσαλ και τις απαιτήσεις του. Σύμφωνα με το Σχέδιο αυτό της τουρκικής κυβέρνησης, στόχος ήταν να δοθεί βαρύτητα στη γεωργία και στις βιομηχανίες που είχαν σχέση με τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Επίσης, οι δημόσιοι πόροι επρόκειτο να

κατευθυνθούν προς τομείς, όπως οι επικοινωνίες και οι μεταφορές. Το Σχέδιο επιπλέον προέβλεπε την μεταφορά των διαφόρων δημόσιων εταιρειών της χώρας στα χέρια ιδιωτών, με εξαίρεση τις επιχειρήσεις των ορυχείων, των σιδηροδρόμων, των εταιρειών ενέργειας και σιδήρου - χάλυβα. Ακόμα με το Σχέδιο δόθηκαν διαβεβαιώσεις για την ύπαρξη ιδιωτικών επενδύσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Παρ' όλο που το Σχέδιο αυτό δεν εφαρμόστηκε πλήρως, εντούτοις εξέφραζε την μετάβαση σε μια νέα στρατηγική οικονομικής ανάπτυξης.

Μια σημαντική παράμετρος που ήταν ενδεικτική αυτών των νέων τάσεων για φιλελευθεροποίηση ήταν η εμφάνιση διαφόρων ανεξάρτητων εργατικών σωματείων μέσα στο 1946. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν, για παράδειγμα, η Ένωση Εργατών, το Τουρκικό Σοσιαλιστικό Κόμμα καθώς και το Τουρκικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργατών και Αγροτών. Σύντομα όμως και συγκεκριμένα με τον Στρατιωτικό Νόμο που κηρύχθηκε το Δεκέμβριο του 1946, τα συγκεκριμένα Κόμματα και οι ενώσεις και τα συνδικάτα που συνδέονταν μαζί τους τέθηκαν εκτός νόμου και οι αρχηγοί τους αντιμετώπισαν κατηγορίες, όπως το ότι επιθυμούσαν να εγκαθιδρύσουν τη δικτατορία του προλεταριάτου. Πίσω από αυτές τις διώξεις βέβαια ήταν σαφές, πως βρίσκονταν τα διάφορα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα της χώρας, ενώ παράλληλα φαίνεται πως μια τέτοια κίνηση ήταν συναφής και με την μεταπολεμική αφοσίωση της Τουρκίας στις οδηγίες και τα κελεύσματα των Η.Π.Α. στα ζητήματα της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης.

Είναι όμως χαρακτηριστικό, ότι την ίδια περίοδο η τουρκική κυβέρνηση επρόκειτο να προβεί σε ορισμένες κινήσεις με τις οποίες σκόπευε να εγκαθιδρύσει ένα δίκτυο κοινωνικής ασφάλισης. Για παράδειγμα, στις 27 Ιουνίου του 1945 ψηφίστηκε ένας νόμος με τον οποίο εγκαθιδρύθηκε ασφάλιση για περιπτώσεις εργατικών ατυχημάτων και για τη μητρότητα των εργαζομένων γυναικών. Επίσης, τον Ιούλιο του ίδιου έτους δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Εργατικής Ασφάλισης και τον Ιανουάριο του 1946 η Κρατική Υπηρεσία Εργασίας. Μια εξίσου σημαντική εξέλιξη ήταν και η ίδρυση για πρώτη φορά στα τουρκικά χρονικά, του Υπουργείου Εργασίας στις 28 Ιανουαρίου του 1946. Ως τότε το όργανο εκείνο που ήταν επιφορτισμένο με τέτοια ζητήματα ήταν το Τμήμα Εργατικών Θεμάτων που αποτελούσε τμήμα του Υπουργείου Οικονομικών. Ωστόσο, αυτό το Τμήμα είχε υπάρξει ανεπαρκές ως προς τις υπηρεσίες και τη στελέχωσή του. Από το 1946 κι

έπειτα, το Υπουργείο Εργασίας επρόκειτο να παίξει καταλυτικό ρόλο, σε ό, τι είχε να κάνει με τα εργατικά ζητήματα αλλά και με τις συνθήκες σε τομείς της οικονομίας, όπως η βιομηχανία.

Πάντως, καθώς γίνονταν προσπάθειες, η οικονομία να στραφεί ολοένα περισσότερο προς τον ιδιωτικό τομέα, ο αριθμός των διαφόρων σωματείων είχε αρχίσει να επεκτείνεται σε ολόκληρη τη χώρα. Είναι ενδεικτικό παράλληλα, ότι η πολιτική της κυβέρνησης σε τομείς, όπως αυτός της κοινωνικής ασφάλισης και της προστασίας και εξασφάλισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων, συνδεόταν και με το ότι στα πλαίσια του νέου πολυκομματικού συστήματος, επεδίωκε να εξασφαλίσει τις ψήφους του εργατικού δυναμικού της χώρας.

Παρ' όλες τις προσπάθειες, από την άλλη μεριά, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940 ο αριθμός των ξένων επενδύσεων στην Τουρκία ακόμα ήταν χαμηλός. Αυτή η κατάσταση συνδεόταν και με το ότι ακόμα η μεγαλοαστική τάξη της χώρας ηγούνταν επιχειρήσεις που δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλες και ιδιαίτερα οργανωμένες.

Το κύριο κόμμα της αντιπολίτευσης στη χώρα, δηλαδή το Δημοκρατικό Κόμμα και ο αρχηγός του ΑντνάνΜεντερές, έδωσαν βαρύτητα στο εργατικό δυναμικό του πρωτογενούς τομέα, δηλαδή του τομέα της γεωργίας. Εξάλλου και στην πορεία, όταν ο Μεντερές έγινε πρωθυπουργός της Τουρκίας (με τις εκλογές του 1950), αυτή η στήριξη προς τους αγρότες εκφράστηκε με την καθιέρωση υψηλών τιμών για τα γεωργικά προϊόντα και με την πολιτική της παροχής στους αγρότες δανείων με ευνοϊκούς όρους. Η βαρύτητα προς τον πρωτογενή τομέα είναι εμφανής από το ότι ενώ ο συνολικός αριθμός των τρακτέρ στη χώρα ήταν το πολύ 1700 μονάδες, κατά την περίοδο 1948-1952 έφτασε στις 30.000 μονάδες, κυρίως λόγω της αμερικανικής εξωτερικής βοήθειας.

Παράλληλα, όπως σημειώθηκε και πιο πάνω, κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Μεντερές, η χώρα επρόκειτο να γνωρίσει μια πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και αυτό ήταν σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα μιας σειράς μεταρρυθμίσεων που είχαν προωθηθεί κατά την εν λόγω περίοδο. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις ήταν συνυφασμένες, όπως ήδη επισημάνθηκε και πιο πάνω, με τα αιτήματα που είχαν εκφραστεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία εκ μέρους παραγόντων της πολιτικής και οικονομικής ζωής του τόπου, όπως η τουρκική

μπουρζουαζία, να υπάρξει σταδιακά μια διαδικασία απελευθέρωσης της οικονομίας και της ανάπτυξής της σε μια νέα βάση, όπου πλέον δεν θα είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο οι παλιές οικονομικές ελίτ του στενού κρατικού μηχανισμού. Παράλληλα, ένας άλλος παράγοντας που λήφθηκε πολύ σοβαρά υπόψη εδώ ήταν η μεγάλη και συμπαγής τάξη των Τούρκων αγροτών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Μεντερές θα είχαν την ευκαιρία να μουν πολύ πιο ενεργά στο παιχνίδι της ανακατανομής του εθνικού πλούτου, αποκτώντας συγχρόνως νέες ευκαιρίες αύξησης των εισοδημάτων τους. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο, ότι υπό αυτό το πρίσμα, κατά την συγκεκριμένη εποχή δόθηκε μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της ανάπτυξης της γεωργικής βιομηχανίας και των μονάδων επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων.

Και ενώ η ίδια η αστική τάξη της χώρας δεν έπαυε ως ένα βαθμό, να έχει κάποια πλεονεκτήματα και κέρδη από αυτήν την διαδικασία, όπως η δυνατότητα για παράδειγμα για χαμηλότερα μεροκάματα προς τους εσωτερικούς μετανάστες, σύντομα αντιλήφθηκε, πως τα οικονομικά της συμφέροντα δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν άμεσα και στο βαθμό που επιδιωκόταν από την ύπαρξη αυτών των τεράστιων επαρχιώτικων μαζών. Και δεν είναι έτσι παράξενο το ότι κατά την εν λόγω δεκαετία επιδιώχθηκε ακόμα και το να επιστρέψουν αυτές οι μάζες αγροτών πίσω στους τόπους καταγωγής τους. Βέβαια αυτή η διαδικασία σύντομα επρόκειτο να ανακοπεί, δεδομένου, ότι κάτι τέτοιο δεν συνέφερε την πολιτική εξουσία, αλλά και μέρος της ανώτερης επιχειρηματικής τάξης της χώρας.

Είναι ενδεικτικό πως η διαδικασία της ανάπτυξης της αγροτικής βιομηχανίας επετεύχθη σε σημαντικό βαθμό μέσα από τις επενδύσεις αμερικανικών κεφαλαίων που δόθηκαν στην Τουρκία κατά την εν λόγω ιστορική περίοδο. Αυτές οι επενδύσεις ήταν άμεσα συνυφασμένες με τους αμερικανικούς σχεδιασμούς στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ. Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ κατά την περίοδο 1948-49 η Τουρκία είχε λάβει συνολικά 28 εκατομμύρια δολάρια στο πλαίσιο του προγράμματος, κατά την διετία 1950-51 είχε λάβει συνολικά 50 εκατομμύρια δολάρια (το αντίστοιχο ποσό για την περίοδο 1949-50 ήταν στα 59 εκατομμύρια).

Η οικονομική στήριξη της Τουρκίας θεωρήθηκε αναγκαία, παρά το γεγονός ότι αναγνωριζόταν ότι είχε λάβει και στο παρελθόν βοήθεια και ότι δεν είχε τις

ίδιες απώλειες με την Ελλάδα στον πόλεμο. Με την έκφραση πολιτικού ρεαλισμού «Nevertheless, Turkey needs now our support», που είχε εκφραστεί ήδη από πριν από τη δεκαετία του 1940 από τον Πρόεδρο Τρούμαν, το Δόγμα του συγκεκριμένου Αμερικάνου Προέδρου κάλυψε την Τουρκία, παρά το γεγονός ότι δεν είχε πολεμήσει ουσιαστικά στο πλευρό των Συμμάχων. Ενδεχόμενη απώλεια επιρροής είτε στην Ελλάδα είτε στην Τουρκία θεωρούνταν ως μεγάλο πλήγμα για τις δυτικές δυνάμεις. Ήταν σίγουρο ότι η Τουρκία θα επηρέαζε αρνητικά τις εξελίξεις, όχι μόνο στη Μέση Ανατολή αλλά και στην Ευρώπη. Η Ελλάδα ειδικά αξιολογήθηκε ως το προπύργιο του αντικομμουνιστικού αγώνα.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 σημειώθηκε οικονομική ανάπτυξη 9% σε ετήσια βάση και είναι μάλιστα χαρακτηριστικό, το ότι αυτό το ποσοστό ανάπτυξης δεν είχε προηγηθεί ποτέ κατά τη διάρκεια της ιστορίας της Τουρκικής Δημοκρατίας, αλλά και ούτε επρόκειτο ποτέ να επαναληφθεί ως τις μέρες μας. Μια σημαντική παράμετρος που θα πρέπει να σημειωθεί εδώ είναι το ότι η διάσταση της αύξησης των εισοδημάτων προς όφελος των πλατιών λαϊκών μαζών κατά την εξεταζόμενη δεκαετία ήταν συνυφασμένη με τους εξής τέσσερις παράγοντες: α) η ίδια η δομή του Δημοκρατικού Κόμματος είχε στενή σχέση με την ύπαρξη εντός του ατόμων που προέρχονταν γενικότερα από ένα ευρύτερο πληθυσμιακό στρώμα. Πολλά από αυτά τα άτομα επίσης προέρχονταν από οικονομικές και κοινωνικές τάξεις, οι οποίες από καιρό απαιτούσαν πλέον τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και την απαγκίστρωση από τις έντονα προστατευτικές πολιτικές του παρελθόντος, β) Παράλληλα, αυτή ήταν μια περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας είχε προωθηθεί έντονα το στοιχείο των επενδύσεων από το εξωτερικό και αυτό δεν αφορούσε μονάχα την ύπαρξη αμερικανικών κεφαλαίων, όπως ήδη έχει τονιστεί πιο πάνω, αλλά και ευρωπαϊκών που θα έπαιζαν επίσης σημαίνοντα ρόλο, αναφορικά με την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Ένα πρόβλημα με το οποίο είχε βρεθεί αντιμέτωπη η κυβέρνηση του Μεντερές από την αρχή ακόμα, ήταν η έλλειψη δημοσίων επενδύσεων και πολιτικών πλεονεκτημάτων, στοιχείο που είχε ωθήσει την τουρκική κυβέρνηση στο να προσπαθήσει να δημιουργήσει νέες κρατικές επενδύσεις μέσω των οποίων θα αντλούσε κεφάλαια. Εντούτοις όμως, είναι αλήθεια, πως σύντομα η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος άρχισε να μονοπωλεί τις διαδικασίες της επέμβασης

και καθοδήγησης στο πεδίο της οικονομίας. Υπήρξε με άλλα λόγια, μια εξέλιξη έντονου κρατικού παρεμβατισμού, εξαιτίας του οποίου άλλωστε οι όποιες προσπάθειες και προθέσεις που υπήρχαν αρχικά, θα συνέβαλαν στο να διατηρηθούν ορισμένα προβλήματα σε τομείς της οικονομίας. Μια τέτοια εξέλιξη ήταν γενικότερα ενδεικτική του ότι οι διάφοροι γραφειοκράτες που είχαν τονίσει αρχικά στα πλαίσια του προεκλογικού προγράμματος του Δημοκρατικού Κόμματος την ανάγκη για την προσπάθεια προσήλωσης της Τουρκίας στις αρχές της ανοιχτής και ελεύθερης αγοράς, στην πορεία είχαν χάσει πλέον τον ενθουσιασμό τους.

Αυτές οι αγκυλώσεις όμως που είχαν να κάνουν με παλαιές οθωμανικές αντιλήψεις (που άλλωστε επιβίωσαν διαχρονικά και σε κρατικές οντότητες, όπως το ελληνικό κράτος) και οι οποίες αφορούσαν το πελατειακό σύστημα, δεν θα είχαν άμεση συνέπεια στις προσπάθειες για απελευθέρωση της οικονομίας κατά τα πρώτα χρόνια της πολιτικής κυριαρχίας και της παρουσίας του Δημοκρατικού Κόμματος στην εξουσία. Τα αποτελέσματα δηλαδή θα έκαναν την εμφάνισή τους προς τα τελευταία χρόνια της περιόδου του Δημοκρατικού Κόμματος. Για παράδειγμα, είναι ενδεικτικό πως κατά την περίοδο 1958-1959 η οικονομική δυσπραγία είχε αρχίσει, παρόλα τα αναμφισβήτητα οικονομικά επιτεύγματα, να καθίσταται εμφανής και αυτό ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα του υψηλού πληθωρισμού.

Ορισμένα βασικά γνωρίσματα της οικονομικής πορείας στην Τουρκία κατά την περίοδο μεταξύ του 1950 και του 1960 είναι τα ακόλουθα: α) ο μέσος όρος ετήσιας ανάπτυξης ήταν σταθερά πάνω από το 6% κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών, αν και μετά το 1954 κυμαινόταν περίπου στο 3 με 4% καθώς ξεκίνησε να υφίσταται μια καθοδική πορεία β) τα δημόσια έσοδα και ο Φ.Π.Α. χρησιμοποιούνταν για την χρηματοδότηση δημόσιων επενδύσεων, γ) Η μεγάλη πλειοψηφία των ψηφοφόρων στη χώρα ήταν ελεύθεροι επαγγελματίες, οι οποίοι κατά τη συγκεκριμένη εποχή έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στο να αυξηθούν τα έσοδα της εθνικής οικονομίας μέσα από την παραγωγή και μέσα από τις φορολογικές πολιτικές.

Μια ενδιαφέρουσα διάσταση, ως προς την οικονομική ανάπτυξη στη χώρα κατά τη δεκαετία του 1950 ήταν το ότι τουλάχιστον στις αρχές της, σημειώθηκε

μια ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας. Αυτή η ανάπτυξη εξάλλου ήταν συνδεδεμένη με το ότι καθώς είχαν αρθεί αρκετοί από τους περιορισμούς των προηγούμενων ετών, αναφορικά με την κυκλοφορία ξένων νομισμάτων, η τουρκική κυβέρνηση είχε την δυνατότητα να προσελκύσει αρκετές ξένες επενδύσεις. Η οικονομική ανάπτυξη των πρώτων ετών της δεκαετίας του 1950 επρόκειτο να λάβει τέλος μέσα στο 1954. Ένας λόγος για αυτήν την εξέλιξη ήταν το ότι εκείνο το έτος ξαφνικά μειώθηκε η αγροτική και γεωργική παραγωγή της χώρας εξαιτίας των άσχημων καιρικών συνθηκών. Συγχρόνως, ο τιμάρημος άρχισε να αυξάνεται σε σημαντικό βαθμό και με γρήγορους ρυθμούς και συγχρόνως άρχισε να αυξάνεται πολύ γρήγορα και το έλλειμμα της χώρας. Αυτά όλα είχαν ως αποτέλεσμα το να αναγκαστεί η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος να επιβάλλει περιορισμούς στις εισαγωγές από το εξωτερικό. Με άλλα λόγια, άρχισε να προωθεί μια πολιτική έντονου προστατευτισμού.

Οι δυσμενείς εξελίξεις στον οικονομικό τομέα ανησύχησαν πολύ σοβαρά την κυβέρνηση, με αποτέλεσμα αυτή να προσπαθήσει να εξισορροπήσει τις απώλειες από τις επενδύσεις που έρχονταν από το εξωτερικό με επενδύσεις στο δημόσιο τομέα. Έτσι, το ίδιο το κράτος μέσα στο 1954 είχε φτάσει να καταστεί και πάλι ο κυριότερος επενδυτής της τουρκικής οικονομίας, παρόλο που θεωρητικά ακόμα η προτεραιότητα δινόταν στον ιδιωτικό τομέα. Κάτι τέτοιο ήταν αποτέλεσμα παράλληλα και της αδυναμίας του κράτους να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες καταναλωτικές ανάγκες, τις οποίες ο ιδιωτικός τομέας ακόμα δεν μπορούσε να καλύψει. Όλα αυτά μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1950 σήμαιναν ολοένα μεγαλύτερο παρεμβατισμό εκ μέρους των κρατικών μηχανισμών στους διάφορους τομείς της οικονομίας. Συνέπεια εν τω μεταξύ αυτών των πολιτικών παρεμβατισμού ήταν το να μειωθούν σε κάποιο βαθμό τα ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου. Ο πληθωρισμός όμως είχε συνεχίσει να αυξάνεται. Αυτό συνέβη επειδή το εμπορικό έλλειμμα είχε συνεχίσει να χρηματοδοτεί το δημόσιο, κρατικό τομέα της οικονομίας. Γενικά εκείνη η περίοδος μετά το 1945 και ως και το 1960 είχε υπάρξει ένα διάστημα της τουρκικής ιστορίας, κατά τη διάρκεια του οποίου σημειώθηκε μια σειρά σημαντικών αλλαγών και διαφοροποιήσεων σε αρκετές πτυχές του δημόσιου βίου, όπως η πολιτική ζωή, οι εξωτερικές σχέσεις της χώρας, αλλά και η δομή της τουρκικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

1. Agnew, J., & Enrikin J. N., (edited) *The Marshall Plan today: Model and Metaphor*, Routledge, London, 2004
2. Ahmad Feroz, "The political economy of Kemalism", Kazancıgil & Özbudun (eds.) *Ataturk Founder of a Modern State*, London 1981
3. Ανδριανοπούλου, Κ. – Μπενλίσοϊ, Φ., «Οι μεταμορφώσεις μιας πόλης ή τα ευπώλητα της Πόλης», *Ενθέματα* 397 (2006)
4. Akgönül, S., *Türkiye Rumları Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, Istanbul, 2007
5. Akural Sabri M. "Kemalist views on Social Change", Landau Jacob M. (ed.), Brill, Leyden, 1984
6. Alexandris, A., *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974*, Athens, 1983
7. Axiarlis, E., *Political Islam and the Secular State in Turkey: Democracy, Reform and the Justice and Development Party*, I.B. Tauris, London, 2014
8. Barlas, D., & Şuhnaz Y., (2016). "Managing the transition from Pax Britannica to Pax Americana: Turkey's relations with Britain and the US in a turbulent era (1929–47)." *Turkish Studies*, 1-25
9. Blair, C., *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Anchor editions, 1989
10. Bowering, G., et al. *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Princeton University Press, New York, 2012
11. Bulutoglu, K., *Kamu Ekonomisine Giriş*, Sermet, Istanbul, 1969
12. Βρυώνη, Σ., *Ο μηχανισμός της Καταστροφής. Το τουρκικό πογκρόμ της 7ης Σεπτεμβρίου 1955*, Αθήνα 2007
13. Celasun, M., Rodrik, D., "Turkish Economic Development: An Overview" in *Developing Country Debt and Economic Performance, Volume 3: Country Studies - Indonesia, Korea, Philippines, Turkey*, University of Chicago Press, Chicago, 1989
14. Dumont P., "The Origins of Kemalist Ideology", Landau Jakob M. (ed.), *Atatürk and the Modernization of Turkey*, Westview Press, Colorado, 1984

15. Harris, George S., and Bilge C., eds. *Studies in Atatürk's Turkey: the American dimension*, Brill, Leyden, 2009
16. Huston J.A., *Outposts and Allies: US Army Logistics in the Cold War 1945-1953*, Susquehanna University Press, 1988
17. Guneri, Ak., "The Turkish Economic Development since 1923: Achievements and Failures" in www.todaie.edu.tr
18. KarabeliasGerassimos, "The Crisis of Kemalism", *DefensorPacis*, No 6, September 2000, σ. 53-60
19. Karpat, K., *The Gecekonu: Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976
20. Kazancıgil Ali, "The Ottoman-Turkish State and Kemalism", Kazancıgil&Özbudun (eds.), *Ataturk Founder of a Modern State*, London 1981
21. Kepenek, Y., *TurkiyeEkonomisi*, SevincMatbaasi, 1984
22. Keyder, C., *State and Class in Turkey. A Study in Capitalist Development*, Verso, London and New York, 1987
23. Lewis B., *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τομ. II, μετάφραση Παπαγεωργίου Π. Στέφανος, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 2002.
24. Moskin R.J., *American Statecraft: The Story of the US Foreign Service*, St. Martin's Press, 2013
25. Onder, N., *Turkey's experience with corporatism*, Wilfrid Laurier University, 1990
26. Özbudun Ergun, "The nature of the Kemalist Political Regime", Kazancıgil Ali & Özbudun Ergun (eds.), *Atatürk. Founder of a Modern State*, C. Hurst & Company, London, 1981
27. Παλαιός, Π., Βιδάκης, Ι., & Μπάλτος, Γ., "Η οικονομική Διπλωματία του Σχεδίου Μάρσαλ", Δεκέμβριος, 2001, Αθήνα
28. Πεσματζόγλου Στ., *Ευρώπη- Τουρκία. Ανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων, βιβλίο I*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1993
29. Poulton H., *Ημίψηλο, γκρίζος λύκος και ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000
30. Rosen, M., "Turkey", In W. Galenson (edited), *Labor in Developing Countries*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1962

31. Rustow Dankwart A., "Kemalism", Grothusen Klaus-Detlev (ed.), *Handbook on South Eastern Europe. Vol. IV. Turkey*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1985
32. Σαμίμ, Α., *Η τραγωδία της τουρκικής αριστεράς, Στοχαστής, Αθήνα 1983*
33. Σαρρής Ν., *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Ενότητα Πρώτη: Η άνοδος της στρατογραφειοκρατίας*, Γόρδιος, Αθήνα, 1992
34. Shankland D., (ed), *The Turkish Republic at 75 Years*, The Eothen Press, Cambridgeshire, 1999
35. Singer, M., "The Significance and the Changing Role of Government in the Development of a Mixed Economy: The Case of Turkey", M. Hic (edited) *The Mixed Economy*, I.U. IktisatFakultesi, Instabul. 1979, pp. 169-179
36. Σταματόπουλος, Κ., "Το χρονικό των γεγονότων" στο *Αφιέρωμα: Σεπτέμβριος 1955: η τρίτη άλωση, στο Επτά Ημέρες Καθημερινή*, Κυριακή 10 Σεπτεμβρίου 1995
37. Sunar, I., *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara University Press, Ankara, 1974
38. Tachau F., &Metin H., "The State Politics and the Military in Turkey", στο *Comparative Politics* 6(1), October, 1983: 17-33
39. Tekeli, Il., *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*. Istanbul, IULA, 1994
40. Tekeli, I. &Selim, I., *SavasSonrasiOrtaminda 1947 TurkiyeIktisadiKalkinmaPlani*, ODTU, Ankara, 1974
41. Χρηστίδης, Χ., *Τα Σεπτεμβριανά*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2000
42. Zürcher Erik J., *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004*